

Bilim İnsanlarının Raporlarına Göre Hitler Almanya'sının Orta Doğu'ya Yönelik Nüfuz ve Kültür Politikası

Tahir Kodal*

Özet

Bu çalışmada; Hitlerin iktidara gelmesinden sonra Almanya'nın II. Dünya Savaşı öncesinde Orta Doğu'ya yönelik "kültür politikası" konu edilmiştir. Bu bağlamda, Almanya'nın Ortadoğu ülkesi olarak kabul etmiş olduğu Türkiye, Mısır ve İran'a karşı takip edilmesi gereken kültür politikası ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken, Alman bilim insanlarınca hazırlanan ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan raporlar temel alınmıştır. Dr. Kurt Koehler (Deipzig), Dr. Oluf Kürckmann (Jane) ve Dr. Wilhelm Eilers (Berlin) tarafından hazırlanan raporlara göre Almanya'nın Türkiye'ye, Mısır'a ve İran'a yönelik kültür politikası açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda; konunun daha iyi anlaşılması için ilk olarak, Almanya'nın Orta Doğu'da takip etmek istediği "nüfuz mntukaları politikası" raporlar temel alınarak ortaya konulmuştur. Çalışmanın asıl kısmında; "Avrupaî Şarkın kapısı" olarak görülen Türkiye'ye karşı takip edilen kültür politikası üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise "Müslüman Şark'a açılan kapı" şeklinde ifade edilen Mısır'a karşı yürütülen kültür politikası açıklığa kavuşturulmuştur. Çalışmanın sonuç kısmında ise varılan sonuçlara, değerlendirmelere, yorumlara yer verilmiş, bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hitler, Almanya, Orta Doğu, Türkiye, Mısır.

According to the Scientists' Reports the Influence and Cultural Policy of Hitler's Germany Towards The Middle East

Abstract

In this study, after Hitler came to power, before World War II, Germany's "cultural policy" towards the Middle East was the subject. In this context, it was attempted to put forward the cultural policy that should be followed against Turkey, Egypt and Iran, which Germany accepted as a Middle Eastern country. This was based on reports

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, tkodal@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0383-1195, DOI: 10.37879/9789751756480.2023.24

prepared by German scientists and contained in the Prime Minister's Republican Archive. According to reports prepared by Dr. Kurt Koehler (Deipzig), Dr Oluf Kürkkmann (Jane) and Dr. Wilhelm Eilers (Berlin), Germany's cultural policy towards Turkey, Egypt and Iran has been tried to clarify. In this context, in order to better understand the issue, the “influence zones policy” that Germany wants to follow in the Middle East was first put forward based on the reports. In the main part of the study, the cultural policy followed against Turkey, which is seen as the “gate of European East”, was focused. Later, the cultural policy carried out against Egypt, which is expressed as “the gateway to the Muslim East”, was clarified. In the conclusion part of the study, the results, evaluations, comments were included and some suggestions were made.

Keywords: Hitler, Germany, Middle East, Turkey, Egypt.

Giriş

Prusya 1 Eylül 1870'te Sedan Savaşı'nda Fransa'yı yenmiştir. Napolyon ordusuyla birlikte esir edilmiştir. Bu zaferin ardından, Prusya liderliğinde 1866 Sadowa Savaşı sonrasında Kuzey German Konfederasyonu'nun kurulmasının ve Almanya'nın siyasi birliğinin yarısının gerçekleştirilmesinin ardından, Sedan Savaşı sonrasında birliğin tamamlanması sağlanmıştır. Prusya ordularının Paris'i kuşatması sürerken, Bavyera Kralı II. Ludwig, büyük bir törenle Alman hükümdarları ve bağımsız şehirleri adına Alman İmparatorluk tacını Prusya Kralı I. Wilhelm'e sunmuştur. Böylece Alman milli birliği resmen sağlamıştır, dünyaya ilan edilmiştir.¹ Bismark'ın diplomatik ve siyasi alanlarda yaptığı uzun soluklu çalışmalar sonrasında Almanya'nın siyasi birliğini sağlaması ve Avrupa'da yeni bir gücün daha ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yeni gücün ortaya çıkması sadece Avrupa'yı etkilememiş aynı zaman da dünya politikasının gidişatını da etkileyecektir.

Almanya'nın bu şekilde siyasi birliğini sağladığı ve resmen kurulduğu günlerde, Avrupa'nın diğer devletleri oldukça gelişme göstermiş, Avrupa dışında pek çok sömürge elde etmiş olduklarından, Almanya'nın hemen hemen sömürge haline getirebileceği yer kalmamıştır. Buna karşılık, Almanya'nın nüfusu ve ekonomik gücü giderek artmıştır. Bu bakımdan Almanya'nın sahip olduğu sömürgeler yeterli görülmemiştir. Bu nedenle, Almanya'da 1888 yılında II. Wilhelm'in imparator olmasından sonra yeni sömürgeler elde etmek amacıyla politika belirlenmiştir. II.

1 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, İstanbul 2010, s. 277-278.

Wilhelm bir dünya politikası (Weltpolitik) takip etmek gerektiğine inandığından, Almanya'nın Avrupa'da kazandığı üstünlüğün yanı sıra dünyada da üstün olmak için çalışmalara başlamıştır. İngiltere ve Fransa gibi emperyalist (yayılmacı), sömürgeci bir politikaya yönelmiştir.²

Bu bağlamda sömürge yarışına geç girmesi, Almanya'nın batıya, kuzeye ve güneye doğru genişlemesi pek mümkün olmadığından, II. Wilhelm *Doğuya Doğru* politikasını benimsemiştir. Bu bağlamda, Orta Doğu³'ya sahip Osmanlı Devleti ile ilişki içerisine girmek istemiştir. Devletin sınırları içerisinde yer alan yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmak, bu toprakları ekonomik ve ticari yollarla elde etmek, silahla elde edilebilecek bir zaferden kolay olabileceği politikası benimsenmiştir.⁴ Bir anlamda Almanya, çöküntü içerisinde olan Osmanlı Devleti'ne yönelik klasik sömürge siyaseti dışında bir yaklaşım benimsemiş, *Doğuya Doğru* politikasının temelini ekonomik ve ticari ilişkileri yerleştirmiştir. Bu yolla Osmanlı Devleti'ne, Orta Doğu'ya nüfuz edebileceği düşünülmüştür. Bunu gerçekleştirebilmek için de eğitim ve kültür alanında atılacak adımlarla bu alanların alt yapısının oluşturulması, desteklenmesi önemli görülmüştür. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Berlin Kongresi'nin ardından, Osmanlı Devleti'ne Alman askerî uzmanlar etkin ve sürekli olarak gelmeye başlamıştır.⁵ İlk olarak askerî eğitim alanında başlayan bu ilişkiler daha sonra giderek gelişmiş, Almanya'nın *Doğuya Doğru* politikasında ve Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi konusunda önemli bir işlev görmüştür.

İngiltere'nin en büyük güç kaynaklarından biri olan Hindistan yoluyla Akdeniz arasında kalan Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu elde etmek amacıyla Osmanlı Devleti ile her açıdan iyi ilişkiler içerisine girmiştir. Bunun için de Müslümanların dostu

2 Davut Dursun, "Almanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 2, İstanbul 1989, s. 514.

3 İngilizler, bu kavramı I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde kullanmaya başlamışlardır. Bu bölge için Amerikalılar ve Ruslar ise daha önce İngilizler tarafında kullanılan "*Yakın Doğu*" kavramını kullanmışlardır. Bu kavrama açıklık getirmek amacıyla Birleşmiş Milletler bünyesinde 1958 yılında bir tali komisyon kurulmuştur. Tartışmalardan sonra "*Orta Doğu*" kavramı benimsenerek, bu kavram içerisine Türkiye, Yunanistan, Afganistan, İran, Mısır, Yemen, Suudi Arabistan, Irak, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Habeşistan dâhil edilmiştir. Bu konuda bk. Ahmet Muazzez Tül, "Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Stratejik Durumu", *Orta Doğu*, S. 7, İstanbul 1961, s. 13.

4 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s. 36-38.

5 Cenk Reyhan, "Türk- Alman İlişkilerinin Tarihi Arka Planı (1878-1914)", *Belleken*, C 69, S. 254, Ankara 2005, s. 236.

gibi görünmeye, II. Abdülhamit ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Bu bağlamda II. Wilhelm 1889 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini artırmıştır. Bunun sonucu olarak 1890 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında bir ticaret antlaşması yapılmıştır. Bu da Alman ekonomisinin Osmanlı topraklarına daha çok sokulmasını ve Almanların *Doğuya Doğru* hamle siyasetinin güçlenmesine, yayılmasına neden olmuştur.⁶

Bu süreçte; Almanya ile ilişkiler giderek gelişmiş, Osmanlı Devleti askerî ve ekonomik nedenlerle yapmak istediği Konya-Bağdat demir yolu projesini 1898 yılında Almanlara vermeyi ilke olarak benimsemiştir. Hatta Osmanlı Devleti o tarihe kadar gelen uygulama ve geleneklerin dışına çıkarak, Osmanlı Devleti tarafından Almanya'ya Kutsal Yerler 'de bazı haklar bile verilmiştir. Bunun sonucu olarak II. Wilhelm'in Kudüs ziyareti sırasında, 31 Ekim 1898'de Alman Luter Kilisesi'nin açılış töreni yapılmıştır. Bir hafta sonra gitmiş olduğu Şam'da "dünyadaki 300 milyon Müslümanın dostu olduğunu" ilan etmiştir.⁷ Böylece Almanya kutsal yerler bölgesine dahil olmuş, Osmanlı Protestan'larının koruyuculuğunu üstlenmiştir. Almanya Ortadoğu'ya yönelik politikası bağlamındaki çalışmalara devam etmiş, 21 Ocak 1902'de esas imtiyaz antlaşmasının imzalanmasının ardından, 21 Mart 1903'te Osmanlı Devleti ile Almanya arasında Bağdat Demir yolu Antlaşması son şeklini almıştır.⁸ Böylece Almanya, Berlin-İstanbul (Haydarpaşa)-Bağdat Demir yolu ile Anadolu'yu Basra'ya bağlayarak, Orta Doğu'da etkili olma, bu yolla Hindistan'a ulaşma imkânı elde etmiştir. Bu da bölgede çıkarları olan İngiltere, Rusya ve Fransa'yı endişelendirecektir.

II. Meşrutiyetin ilanına kadar iyi bir şekilde devam eden Osmanlı Devleti-Almanya ilişkileri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İngiltere ve Fransa'ya yanaşması, Almanya'nın da Bosna-Hersek'i işgal eden Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alması nedenleriyle Türk-Alman ilişkileri zayıflamıştır. 2 Ağustos 1914'e kadar devam eden bu süreç dışarıda tutulduğunda, Osmanlı Devleti-Almanya ilişkileri siyasi, ekonomik, sosyal, eğitim-kültürel alanlarda genel anlamda gelişerek devam etmiştir. Bu süreçte Alman pan-cermenistleri, Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzunun kalıcı olabilmesi için, kültürel kurumların arttırılması gereğini savunmuşlardır. Bu nedenle; Almanya, Osmanlı Devleti üzerindeki kültürel nüfuzunu artırmak için de büyük gayret içerisinde olmuştur. Bu bağlamda,

6 Rıfat Uçarol, *age.*, s.438.

7 Davut Dursun, *agm.*, s. 515.

8 Kemal Beydilli, "Bağdat Demir yolu", *DİA*, C 4, İstanbul 1991, s. 443.

Almanya'nın Ortadoğu'ya yayılmasında Alman şarkiyatçılar coğrafi yayılma ya da nüfuz alanları sunmuşlardır.

Bu nüfuz alanları, İstanbul'dan başka, Bursa, Konya, Ankara, Sivas, Samsun, Trabzon, Adana, Mersin, Antep, Diyarbakır, Mardin, Musul, Basra, Şam, Trablusşam ve Yafa olarak belirlenmiştir. Bunlara daha sonra yeni nüfuz alanları eklenecektir. Buralardaki Alman nüfuzu bölgeye gönderilen misyonerler ve kurulan okullar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu okullar daha çok Almanların Osmanlı Devleti üzerindeki temel nüfuz bölgesi olan Bağdat demir yolu hattı boyunca kurulmuştur. Bu okulların temel amacı Orta Doğu'daki Alman çıkarlarının ve ekonomik kuruluşlarının ihtiyaç duyacağı çalışmalara yardımcı olacak Osmanlı gençlerini yetiştirmektir. Fakat bu okullar Alman propaganda çalışmalarını yapanlar tarafından dini propaganda aracı olarak düşünülmemiş, bu okullar daha çok Almanya'nın ekonomik ve kültürel nüfuzunun bölgede yayılmasını sağlamaya yönelik kurumlar olarak çalışma yapmışlardır.⁹ Almanya Orta Doğu'ya nüfuzunu, sadece okullarla ve buradaki öğretmenlerle kurmamış ayrıca bölgeye doktor, din görevlisi, akademisyen vb. görünümünde sayısız misyoner göndererek kurma gayreti içerisine de girmiştir. Eğitim, kültür ve dinî alanlardaki çalışmalar birlikte yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'ndeki bu okullar, yetimhaneler, dispanserler ve hastaneler bazı dinî örgütler tarafından desteklenmiştir. Bu bağlamda Almanya adına Orta Doğu'da bu çalışmaların arkasında yer alan örgütlerin başında; Protestan Birlik, özellikle Ermeniler arasında etkin olan Alman Doğu Misyonu, Filistin Birliği yer almıştır.¹⁰

Bu ve diğer örgütlerle birlikte Almanya Orta Doğu'da, İngiltere, ABD, Fransa, İtalya gibi ülkelerle nüfuz alanı oluşturma gayreti içerisine girmiştir. Nüfuz alanı meydana getirme çalışmalarında Alman arkeologların Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü arkeolojik kazılar da önemli bir işlev görmüştür. Ortadoğu ve İslam kültürü hakkında geniş bilgi sahibi olan Alman şarkiyatçılar bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Bunu gerçekleştirirken, Baron Max von Oppenheim örneğinde olduğu gibi, İslam ülkelerini İtilaf Devletleri'ne karşı cihada kışkırtmak gibi siyasi

9 İlber Ortaylı, *age.*, s. 63.; Aytan Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 16, Özel Sayı, Ankara 1999, s. 176-177.

10 Ulrich Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 1999, s. 138; Cenk Reyhan, *agm.*, s. 258.

amaç peşinde de koşulmuştur.¹¹ Ayrıca Bergama Sunağı örneğinde olduğu gibi, nüfuz bölgelerinde yağmacı faaliyetlerde de bulunmuşlardır.

Almanya I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmıştır. Almanya'nın savaşta yenilmesi ülke içinde çeşitli siyasi karışıklıkların çıkmasına yol açarken, 9 Kasım 1918'de tahttan feragat etmek zorunda kalan Kayser II. Wilhelm Hollanda'ya sığınmıştır. Böylece Almanya'da İmparatorluk rejimi son bulmuştur. Aynı gün ülkede Cumhuriyet ilan edilmiştir. 11 Kasım 1918'de oldukça ağır şartları içeren Campiegne Mütarekesi imzalanmıştır. Bundan sonra Almanya'da iç karışıklıklar daha da çoğalmıştır. Grevler, ayaklanmalar devam etmiştir. Böylece Almanya iç politika ve ekonomik açıdan tam bir kargaşa ve çöküntü içine girmiştir. Bu şartlarda 6 Ocak 1919'da Weimar'da toplanan ve çoğunluğunu sosyal demokratların oluşturduğu Milli Meclis, Friedrich Ebert'i Cumhurbaşkanı seçmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı Almanya 28 Haziran 1919'da I. Dünya Savaşı'nın galipleri ile Versailles Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşma tüm Almanya'da tepkiyle karşılanmıştır. Bu ortamda ülkede 11 Ağustos 1919'da Weimar Anayasası ilan edilmiştir.¹²

Almanya'da cumhuriyetin ilan edilmesinden sonraki ilk yıllarda Almanya'da sol akım güçlü olmuştur. Ancak özellikle Versailles Antlaşması'nın meydana getirdiği tepki, cumhuriyetin iç ve dış politikadaki başarısızlıkları, ekonomik durumun bozukluğu, işsizlik sorunu, toplumdaki huzursuzluğun giderek artması sağ akımın güçlenmesine, milliyetçi duyguların yükselmesine neden olmuştur. Fransızların 1923 yılında, Almanların savaş tazminatı ödemeyişlerini bahane ederek Ruhr Havzası'nı işgal etmesi bu güçlenmeyi ve yükselişi hızlandırmıştır. Bu süreçte, 1918 yılında Münih'te Alman İşçi Partisi (DAP) olarak kurulan, 1920 yılında Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi¹³ (NSDAP)'ye dönüştürülen ve Nazi

11 Erik Jan Zürcher, "Introduction: The Ottoman Jihad, the German Jihad and the Sacralization of War", *Jihad and Islam in World War I*, ed. Erik Jan Zürcher, Chicago 2016, s. 19.

12 Rıfat Uçarol, *age.*, s. 639.

13 I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Alman siyasal yaşamı canlanmış ve birçok parti kurulmuştur. Bu ilk kurulan partilerden biri de 1918'de Münih'te kurulan Alman İşçi Partisi (Deutsche Arbeiterpartei-DAP)'dir. Parti, DAP adını ise esas olarak Ocak 1919'da "Siyasi İşçiler Çevresi" adlı grupta birleştiğinde almıştır. Partinin kuruculuğunu ise Anton Drexler ve gazeteci Karl Harrer üstlenmiştir. Adolf Hitler ise partiyle 12 Eylül 1919 tarihindeki toplantısında tanışmıştır ve toplantıyı izleyen hafta içerisinde partiye üye olmuştur. DAP, 24 Şubat 1920'deki toplantısında kendisinin 25 ilkesini ilan etmiştir. DAP aynı gün adını Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) olarak değiştirmiş, partinin sosyalist tarafına vurgu yapılmıştır. 1921 yılına gelindiğinde Hitler partinin her propaganda sorumlusu, partinin sesi ve temsilcisi konumuna gelmiştir. Nitekim 29 Temmuz 1921 tarihinde parti başkanlığını Drexler'den devralmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Davis William Daycock, *The KPD and the NSDAP: A Study of the Relationship*

Partisi olarak bilinen siyasi parti yükselişe geçmiştir. 1920-1924 yılları arasında merkezin giderek zayıflaması sonrasında Nazi Partisi 1924 seçimlerinde önemli bir varlık göstermiş, ilk defa 32 milletvekili ile Alman Parlamentosu (Reichstag)'na girmiştir.¹⁴

Ancak Nazi Partisi 1924 yılından sonra gözden düşmüştür. Bunda; Versailles Anlaşması'nın ağır koşullar altında uluslararası sistemden adeta tecrit edilen Almanya'nın 1 Aralık 1925'te imzalanan Locarno Anlaşması ile yeniden uluslararası sisteme dönüş fırsatı yakalamış olması etkili olmuştur. Fakat Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal problemler, 1929'da başlayan dünya ekonomik buhranının Alman iç politikasına yansımaları, Almanya'da Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin veya Nazi Partisi'nin iktidara gelmesine zemin hazırlamıştır. Kuruluşundan itibaren Versailles Antlaşması'nın yok edilmesini, Komünist düşmanlığını, Alman ırkının üstünlüğünü ve dolayısıyla Yahudi karşıtlığını amaçlayan, ona göre politika takip eden Nazi Partisi toplumun değişik kesimlerinden destek bulmuştur. Merkez partilerini güçlendirmek için yapılan 1930 seçimlerinde Nazi Partisi beklenmedik bir başarı göstermiş, 107 milletvekili ile parlamentonun ikinci büyük partisi konumuna yükselmiştir. Başbakan Brüning'in Nazileri geriletme çabalarına rağmen, Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi 1931 Martı'nda yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Adolf Hitler'i, Mareşal Hindenburg'un karşısına aday olarak çıkarmıştır. Ancak hiçbir adayın salt çoğunluğu alamadığı için yenilenen seçimlerde Hitler %30,1 oy alarak ikinci çıkmıştır.¹⁵

Cumhurbaşkanlığına seçilen Hindenburg, Başbakan Brüning'in de yönlendirmesiyle, Cumhurbaşkanı olur olmaz bir kararname ile Nazi Partisi'nin muhafız kitaları anlamına gelen SS (Schutz Staffein) ve hücum kitaları anlamına gelen SA (Sturm Abteilung) teşkilatlarını kapatmıştır. Fakat bu da Nazilerin güçlenmesini engellememiştir. Bunun sonucunda, 1932 temmuzunda yapılan genel seçimlerde Nazi Partisi, Parlamentosu (Reichstag)'nun 608 milletvekilliğini 230'unu çıkarmış, Almanya'nın en büyük partisi haline gelmiştir. Cumhurbaşkanı Hindenburg, Brüning'i Başbakanlıktan uzaklaştırmış, kabineyi kurma görevini eski askerlerden Franz von Papen'e vermiştir. Ancak Von Papen Hükümeti'nin

---

between Political Extremes in Weimar Germany, 1923-1933, Unpublished Doctoral Dissertation, University of London, The London School of Economics and Political Science, London 1980.

14 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C 1-2: 1914-1995)*, İstanbul 1997, s. 237-238.

15 Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 239-240.

Nazi Partisi'ne sempati beslemesi nedeniyle, Nazi Partisi Von Papen Hükümetini desteklemiştir. Von Papen de SS ve SA'ların yasaklanmasını sağlayan kararı yürürlükten kaldırmıştır. Fakat Von Papen Hükümeti uzun soluklu olmamış, yerine Schleicher gelmiştir. Von Papen'in kendisinin Başbakanlıktan ayrılmasında etkisi olduğunu düşündüğü yeni Başbakan'a cephe almasının ardından, Cumhurbaşkanı Hindenburg, Başbakan Schleicher'in işleri yürütemeyeceğini görmüştür. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı Hindenburg yeni hükümeti kurma görevini 30 Ocak 1933'te Nazi Partisi Lideri Adolf Hitler'e vermiştir.¹⁶ Böylece Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi veya Nazi Partisi ilk defa iktidara gelmiştir.

A- Almanya'nın Ortadoğu'ya Yönelik Nüfuz ve Kültür Politikası

Başbakanlığa atanan Adolf Hitler ilk olarak parlamentoda seçime gitme kararı almış ve Alman Parlamentosu (Reichstag)'nu feshetmiştir. Bu arada, 1933 Şubatı'nda, Alman Parlamentosu'nda çıkan esrarlı yangın ve parlamentonun yanması üzerine, bunun suçu Hitler tarafından komünistlere yüklenmiş ve bu kesime yönelik sert tedbirlere başvurulmuştur. Buna rağmen, Naziler 1933 martında yapılan seçimlerde parlamentodaki çoğunluğu elde edememişlerdir. Hitler 288 milletvekilliği kazanabilmiştir. Bunun üzerine Adolf Hitler, tutuklanan komünist ve sosyal demokrat milletvekillerinin olmadığı Alman Parlamentosu'ndan, SS ve SA'ların silahlarının gölgesinde, dört yıl için olağanüstü yetkiler istemiş ve almıştır.¹⁷ Bu yetkilendirmenin hemen ardından, Hitler ülkedeki bütün partileri yasaklayarak tek başına Nazi Partisi'nin iktidarını oluşturmuştur. Bir anlamda Nazi Partisi'nin diktatörlüğünü meydana getiren Hitler, 2 Ağustos 1934 tarihinde Hindenburg'un ölümü üzerine devlet başkanlığı ve başbakanlık makamlarını şahsında birleştirmiştir.¹⁸ Böylece Hitler, Führer olmuş, parti diktatörlüğünü kişi diktatörlüğü ile taçlandırmış, ülkenin kaderine tek başına karar verebilme gücünü elde etmiştir. Bu diktatörlük dönemi tarihi süreçle desteklenmiştir. Ona göre, Mukaddes Roma-German İmparatorluğu I. Reich, Bismark'ın 1871'den 1919'a kadar süren Almanya'sı II. Reich olduğu için, bu yeni başlayan ve 1945 yılına kadar devam edecek olan Nazi Almanya'sı Hitler tarafından III. Reich olarak adlandırılmıştır.

Hitler'in iktidara gelmesinin ardından içeride Almanya'nın Nazileştirilmesi

16 Rifat Uçarol, *age.*, s. 640.

17 Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 240.

18 Rifat Uçarol, *age.*, s. 640-641.

başlamış, bu da önemli ölçüde başarılıdır. Hitlerle beraber çeşitli amaçları gerçekleştirmek için, Almanya'nın dış politikasında da değişim yaşanmıştır. Bu değişimin amaçları; Almanya'nın Versailles'in kayıtlarından kurtulmak, bir millet, bir devlet (Ein wolk, Ein Reich) ilkesinin yani Almanya'nın sınırları dışında yaşayan Almanların birleştirilmesi, hayat sahası (Lebensraum) yani yayılma alanı olarak belirlenmiştir.¹⁹ Bir anlamda Hitler Almanya'sı bu amaçlara ulaşmak için çalışmalar yapmıştır. Bu da bir anlamda yeni Nazi emperyalizm anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu yayılmacı politika II. Wilhelm döneminin dış politikasını ifade eden Dünya Politikasının (Weltpolitik), Hitler dönemi ile Dünya Gücü (Weltmacht) politikasına dönüşmüştür. Bu politika nedeniyle Hitler Almanya'sı Almanların yaşamadığı birçok ülkeyi de kendi sınırları içine alma yoluna gidecektir.

Almanya'da iktidarı tam anlamıyla eline alan Adolf Hitler, hayat sahası (Lebensraum) oluşturma politikası bağlamında harekete geçmiştir. Bu bağlamda, Almanya'nın kuruluşundan itibaren takip etmiş olduğu *doğuya doğru* politikası bağlamında, yeniden dünya iletişiminde hayati öneme sahip stratejik bir bağlantı noktası olan Orta Doğu'ya yönelmiştir. Bu yönelişin en önemli nedeni Adolf Hitler'in I. Dünya Savaşı'nda yenilen Almanya'nın, Orta Doğu'da, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığı zaman, ekonomik ve politik nüfuz açısından oldukça geride kaldığını fark etmiş olmasıdır.²⁰ Hitler, petrol, maden, pamuk gibi barış ekonomisinde olduğu kadar savaş ekonomisi için de yüksek öneme sahip olduğunun farkında olduğundan, Fransa ve İngiltere ile giriştiği rekabette kendine üstünlük sağlayacağına inandığı Orta Doğu'ya nüfuz etmenin önemli olduğuna inanmıştır.²¹ Bu nedenle Alman jeologlar, Orta Doğu'daki petrol rezervleri hakkında pek çok araştırma yapmışlar ve bu bilgileri Hitler ile paylaşmışlardır. Savaş dönemlerinde zaferi getiren en önemli araçlardan biri enerji olduğundan, Hitler Almanya'sının Orta Doğu'ya olan ilgisi artmıştır.

Ayrıca bu dönem Nazi Almanya'sında bazı politikacılar, bilim ve kültür insanları, bazı halk kesiminde var olan *Almanya, Orta Doğu ve Hindistan'ın zenginliğini ele geçirirse, dünya egemenliğini de elde edecektir*²² şeklindeki görüş de Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelmesinde etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından Orta Doğu'nun

19 Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 241.

20 Haim Shamir, "The Middle East in the Nazi Conception", *Germany and the Middle East, 1835-1939: International Symposium*, ed. Jehuda L. Wallach, Telaviv 1975, s. 167.

21 Nicholas Kaldor, "The German War Economy", *The Review of Economic Studies: 1945-46*, 13/1, Oxford 1946, s. 34.

22 Haim Shamir, *agm.*, s. 170-171

Arap bölgesi ve Filistin, doğrudan ya da dolaylı olarak Fransa ve İngiltere'nin egemenliği altına girdiğinden, hatta Orta Doğu'nun İran ve Afganistan gibi Arap olmayan ülkelerinde de aynı durum söz konusu olduğundan, Hitler tarafından uygulamaya konulan Almanya'nın Orta Doğu politikası, radikal Arap milliyetçilik akımı tarafından benimsenmiş ve desteklenmiştir.²³ Bu da Almanya'nın hayat alanı oluşturma politikasına kolaylık sağlamış, Almanya'nın bölge dışı amaçlarına ulaşması için Orta Doğu'nun yeniden nüfuz alanı ve araç haline gelmesini sağlamıştır.

Nazi Almanya'sının Orta Doğu'yu nüfuz bölgesi olarak seçmesinin nedenlerinden biri de Adolf Hitler'in *Küzey Setti* düşüncesidir. Bu düşünceyle yapılmak istenen; Türkiye, İran ve Afganistan'dan oluşan, Nazi Almanya'sı yanlısı bir birlik oluşturabilmektir. Bu üç Orta Doğu ülkesinde İngiltere'nin etkisi daha az olduğundan, Arap devletleri ve ülkelerine göre buralarda nüfuz kurma ve kültür politikaları oluşturma daha kolay olabilecektir. Bu yüzden, Hitler'in dış işleri danışmanı Ribbentrop, bu üç ülkenin bir araya gelmesiyle Orta Doğu'da yeni bir bloğun oluşturulabileceği görüşünü savunmuştur. Bu yolla İngiltere tarafından Hindistan üzerinden gelebilecek tehdidin savuşturulabileceği öngörülmüştür.²⁴ Nazi Almanya'sıyla uyumluluk gösteren milliyetçilik hareketlerinin Türkiye, İran ve Afganistan'da var olması Adolf Hitler'i bu tür bir blok oluşturmaya iten en önemli güdüleyici neden olmuştur.

Bunun yanında Nazi Almanya'sı sadece bu ülkeler bağlamında Orta Doğu ile ilgilenmemiş, aynı zamanda Arapların egemen olduğu ülkeler ve Filistin ile de çalışma yapmışlardır. Nazi uzmanları Orta Doğu, Araplar, İslamiyet, Arapların ve İslam güçlerinin sahip oldukları potansiyeller hakkında da incelemeler yapmışlardır. Yapılan çalışmalar sonrasında, Almanya'daki Üçüncü Krallık ve Arap dünyası arasında bazı özel bağlar, benzerlik ve paralellikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arap milli bilincinin gelişimi ile Alman Krallığı'nın ortaya çıkışı arasında benzerlik olduğu ileri sürülmüştür. Bu tarihsel paralellik, ideolojik benzerlik kullanılarak yapılmıştır. Bu konuda bir Orta Doğu uzmanı olarak çalışma yapan Grobba; Orta Doğu'da Araplarla iş birliğini haklı çıkarmak

23 Lukasz Hirsowicz, "The Course of German Foreign Policy in the Middle East between the World Wars", *Germany and the Middle East, 1835-1939: International Symposium*, ed. Jehuda L. Wallach, Telaviv 1975, s. 175.

24 İbrahim Bakırtaş-Mustafa Bıyıklı, "Uluslararası Politik İktisat Bağlamında Almanya'nın Orta Doğu'ya Yönelik Nüfuz ve Kültür Politikaları (Hitler Dönemi)", 38. (ICANAS) *Uluslararası Asya ve Küzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007: Bildiriler: Uluslararası İlişkiler*, haz. Zeki Dilek ve diğerleri, C I, Ankara 2011, s. 264.

için, *Almanya için Arapların dostluğu, hemen hemen içgüdüsel* düşüncesini savunmuştur. Bu yüzden Hitlerin iktidarından sonra, Alman istihbarat ajanları Orta Doğu ülkelerine akın etmeye başlamıştır. Bu yolla Almanya, Araplar arasında zamanla oluşan İngiliz karşıtlığından da yararlanarak, Orta Doğu'daki azınlık liderleriyle, özellikle de Kürtlerle olan ilişkilerini geliştirmiştir. Bu konuda yukarıda adı geçen Orta Doğu uzmanı Grobba'nın önemli rol oynadığı görülmüştür. Almanya'nın Orta Doğu politikasında Araplar içerisinde Kürtler dışında, aynı ırktan bir yandaş bulma gayretleri Almanya'nın dikkatlerini Mısır'a çekmiştir.²⁵ Bu çekişte eğitilmiş Mısır'lı Alman entelektüellerin Nazi doktrinine ilgi göstermesi ve politik kültürüyle bağlantı kurmak konusunda misyonerlik görevi üstlenmiş olmaları etkili olmuştur. Bu dönemde Mısır'da yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, Nazi doktrininin bu ülkede ilgi çekici hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Bunda; Almanya'da Hitlerin iktidara geldiği süreçte, Mısır'daki gerçek (reel) millî gelirden önemli artış söz konusu olmaması etkili olmuştur. Ayrıca hızlı nüfus büyümesi nedeniyle, kişi başına gelirden sürekli bir azalma meydana gelmesi, ekonomik göstergelerin kötü olması, ekonomik, mali ve sosyal problemlerin ortaya çıkması da diğer etkenler olmuştur.²⁶ Bu yüzden Mısır'da Nazi yönetimine sempati duyan kesimlerin varlığı söz konusu olmuştur.

Hitlerin iktidara gelmesinin ardından Almanya, Orta Doğu'ya yönelik takip etmiş olduğu nüfuz ve kültür politikasında üç ayrı ırk üzerine odaklanmıştır. Bunlar Türkler, Araplar ve İranlılar olmuştur.²⁷ Bu nedenle, takip edilecek nüfuz ve hayat alanı politikasının alt yapısını oluşturmak için Nazi Almanyasında bilim insanları Orta Doğu ve adı geçen toplumlara ilişkin çalışmalar yapmışlar, bilimsel raporlar hazırlamışlardır. Bir anlamda uluslararası ilişkilerde önemi ve etkinliği bilinen *yumuşak güç* kullanımına hız verilmiştir. Bu kapsamda Dr. Kurt Koehler (Deipzig), Dr. Oluf Kürkkmann (Jane) ve Dr. Wilhelm Eilers (Berlin) tarafından Nisan 1934'te *Nüfuz Mıntakaları-Kültür Politikası* adıyla yeni bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor H.O tarafından Almancadan Türkçeye çevrilmiştir. Çevrilen rapor 27 Aralık 1937'de T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşiv Dairesi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde 030.10.1.231.558.9 numarayla kaydedilmiştir.

Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bu rapor toplam 47 sayfadan oluşmuştur. Raporun hemen başında böyle bir raporun neden yazıldığı ortaya konulmuştur. Burada *Avrupa'nın şark ve cenubi şarkisindeki memleketlerde Alman kültür propagandası için*

25 Haim Shamir, agm., s. 173.

26 İbrahim Bakırtaş-Mustafa Bıyıklı, agm., s. 264.

27 Haim Shamir, agm., s. 170-172.

*sistem projesi vücuda getirmekten ziyade Almanya'nın bilhassa içinde yaşadığımız bu devirde bu yoldaki vazifesine, pratik ve ilmi tecrübelerimize istinaden, işaret etmek lüzumunu hissettik.*²⁸ denilerek, Alman kültür propagandası için sistem çalışması yapılmadığı, ancak Almanya'nın bu bağlamdaki çalışmalarına uygulamadaki örneklerle ve bilimsel tecrübelerle destek verilmek istendiği dile getirilmiştir. Teorik görüş ve yorumların iş ve eylem örnekleriyle desteklenmesi için sadece Türkiye, Mısır ve İran'ın dikkate alındığı, önerilerinin bu yerlerdeki uygulamalarının gösterilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Raporlarda dile getirilen fikirlerin doğruluğu kabul edilir, benimsenir ve uygulamaya geçirilirse, bundan sonra bu tür raporların Balkanlar, Irak ve Güney Arabistan için de yazılabileceği dile getirilmiştir.

Almanya'nın Türkiye, Mısır ve İran'a yönelik nüfuz ve kültür politikalarından söz edilmeden önce, genel anlamda nüfuz bölgesi oluşturma politikası üzerinde durulmuştur. Kırk yedi sayfalık raporun dokuz sayfalık bu kısmı Dr. Kurt Koehler tarafından hazırlanmıştır. Orta Doğu'ya yönelik takip edilecek nüfuz ve kültür politikasından söz edilmeden önce, bu politikanın temel nedenlerinden biri ortaya konulmuştur. O da *İngiliz zihniyeti* olarak ifade edilmiştir. Almanların kıta Avrupa'sında rekabet içinde buldukları İngilizlerin nüfuz politikası konusunda çok etkili oldukları dile getirilmiştir. Bu konuda *İngilizler alemşumul düşünmek itiyadındadırlar. Almanlar ise düşüncelerinde ekseriya böyle bir şumullü ve plastik tasavvurları ihata edemezler, ancak daha küçük mihyastaki ahval ve şeraiti kavramakta ve bunlara itibar etmektedirler.*²⁹ denilerek, Almanlardaki ve Almanya'daki zihni yapı ve tutum ortaya konulmuştur. Bir bakıma Almanya'nın bir dünya gücü gibi davranmadığı, İngiltere'nin nüfuz politikası oluşturma ve takip etmede başarılı olduğu ifade edilmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin Almanya'yı da *cihanşumul (evrensel) siyaset* takip etmeye yönelttiği, jeo-politik ilmindeki gelişim ve ilerlemenin bunu hayata geçirmek için de zemin hazırladığı dile getirilmiştir.

Dünyanın birkaç nüfuz mntıkasına ayrıldığı, bu bölgelerin her birinin *önder ve hakim* bir millet tarafından kendisine ait bir iş sahası kabul edilerek politik, ekonomik ve kültürel bakımdan mümkün olduğu kadar kendi nüfuzu altına alındığı belirtilmiştir. İngiliz imparatorluğunun böyle bir şey olduğu, Aermel Kanalı'ndan Kongo'ya kadar uzanan yerlerin bu bölgelerin ikincisini oluşturduğu, Rusya'nın başlı başına bir nüfuz mntıkası olduğu, ABD'nin Güney Amerika'yı nüfuz bölgesi

28 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10.1.231.558.9.1.

29 BCA, 030.10.1.231.558.9.1-2.

yapma gayreti içinde bulunduğu, Japonya'nın Mançurya'dan Moğolistan'a, hatta Çin'de kendine nüfuz bölgesi oluşturmaya çalıştığı hatırlatılmıştır. Buna karşın Almanya ve İtalya'nın kendileri için henüz birer nüfuz bölgesi belirleyemediği, bu bölgelerle kendi memleketleri arasında bağlantı kurma işini planlı bir şekilde yapamadıklarının altı çizilmiştir. Fakat İtalya'nın da nüfuz bölgesi belirlediği, Kuzey Afrika'ya yerleştiği, Habeşistan'da ve İslam aleminin gelecekte güç merkezi olacak olan Güney Arabistan'da tutunmak için çalışmalar yürüttüğü, Balkanlar ve Akdeniz'e yönelik politika takip ettiği, bu çalışmalarla adı geçen bölgelerde hâkim bir mevki elde etmeye çalıştığı beyan edilmiştir.³⁰

Bu nedenle, Dünya'da bu şekilde nüfuz bölgeleri oluşturulurken ve geliştirilmesine çalışılırken Almanya'nın seyirci kalamayacağı ifade edilmiştir. Almanya'nın da kendisi için bu yolda başarılar elde edebilmek amacıyla şartlara göre kuvvetlerini harekete geçirmesinin *kendi mevcudiyetini muhafaza için zaruret* olduğunun altı çizilmiştir. Bu yüzden; Hitler Hükümeti'nin bu gerekliliği ve zorunluluğu takdir etmesi, zamanın gereklerine uyarak Almanya için de bir nüfuz bölgesi elde etmek için çalışmaya karar vermiş olmasının memnuniyet verici olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda, *Almanya için nüfuz bölgesi Avrupa'nın doğusu ve güney doğusu, Ön Asya ve Mısır'dır*³¹ denilerek, Almanya'nın geleneksel politikası ve nüfuz bölgesi hatırlatılmıştır.

Koehler tarafından yazılan bu kısımda, adı geçen yerlerin Alman yayılcılığın açısından elverişli olduğu belirtilerek, buraların Almanya için nüfuz bölgesi olarak seçilmesinin ekonomik ve kültürel nedenleri ortaya konulmuştur. Bunun ilk nedeni olarak; Tuna yolu ve mevcut demir yolları gibi doğal ulaşım yollarıyla bu memleketlere Almanya kadar yakın başka güçlü bir devletin olmaması gösterilmiştir. Bu ulaşım imkânının her türlü ürünün nakliyat ucuzluğunu sağlayacağı ifade edilmiştir. İkinci neden olarak, bu bölgedeki ülkelerin ekonomik yapıları ve iklim şartları taraflar için mal değişimi imkânını vermesi, üçüncü neden olarak da bu memleketlerin hepsinde Alman kültürünün kuvvetli bir şekilde temsil edilmesi ve çoğunda yabancı dil olarak Alman dilinin hâkim olması dile getirilmiştir.³² Almanya'nın bu yerlerle olan ilişkileri hakkında kısa ama önem arz eden bilgiler verilmiş, Almanya'nın bu bölgeye ne şekilde ulaşabileceğine dair bir güzergâh oluşturulmaya çalışılmıştır. Organik bakımdan Balkanların Almanya'ya

30 BCA, 030.10.1.231.558.9.2.

31 BCA, 030.10.1.231.558.9.2.

32 BCA, 030.10.1.231.558.9.2-3.

bağlı olup, Küçük Asya (Türkiye)'ya bir köprü teşkil ettiği, Türkiye'nin de Ön Asya bölgeleri ve Mısır için bir köprü durumunda olduğu belirtilmiştir.

Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz politikasında ekonomik propagandanın ve araçların yetersiz kalacağı, ekonomik genişleme faaliyetini kültür propagandası ve kültürel genişleme ile yapması gerektiği ifade edilmiştir. Almanları ilgilendiren ve kendilerine özgü bir kültür oluşturmak üzere bu ülkelerdeki kültür propagandasının, ekonomik propagandayla desteklenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu nüfuz bölgesinde Alman okullarına gitmiş veya hiç olmazsa Almanca dersi almış, Alman üniversitelerinde okumuş olan Yugoslav, Bulgar, Türk ve Mısırlıların, Alman kitapları, Alman ilaçları vb. için bir temsilciler ve acenteler ordusundan daha etkili olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bunların *daha ucuz propagandistler* olduğu önemle vurgulanmıştır. Bu mntıkada yapılacak kültür propagandasının yüzde yüz Almanya için çalışacağı, halbuki ekonomik propaganda ile mal ve hizmet ihtiyacı oluşturmanın yüzde otuz, kırk oranında etkili olacağı, bunların başka yerlerden temini yolunda bunun etkisinin ortadan kalkacağı dile getirilmiştir.³³

Bu nedenle, ekonomik propagandaya göre daha etkili olduğu savunulan kültür propagandasının ne şekilde yapılması gerektiği üzerinde durulmuş, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik kültür politikasında takip edilecek yöntem ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Orta Doğu'daki ülkelerde Alman kültürünü uyulması, kabul edilmesi gereken bir örnek olarak göstermek ve kabul edilmesi için zorlamak yerine, o ülkelerin jeografik, folklorik, tarihsel, ekonomik ve psikolojik açıdan incelenmesi önerilmiştir. Bu yolla psikolojik ve pratik bakımdan iyi ve isabetli bir propaganda çalışması yapılmakla kalınmamış, aynı zamanda o ülkelerde yaşayan insanların güvenlerinin ve eğilimlerinin kazanılacağı dile getirilmiştir. Bu amaçla bölge ülkelerinde çalışmalar yapan arkeologların desteklenmesi, Oryantalistik kürsülerinin kapatılmasının önüne geçilmesi, enstitülerin açılması, istenilmiştir.³⁴

İlk olarak bunlar yapıldıktan sonra, Orta Doğu ülkelerinde yaşayan insanların Alman kültürüne çekilmesi, onlara Alman kültürünün benimsetilmesi aşamasına geçilmesi önerilmiştir. Bu aşamada pek çok araç, yol ve yöntemin olduğu belirtilerek, bunların kullanılacak yerlere göre değişiklik gösterebileceği dile getirilmiştir. Bunlar; okullar, dil kursları açmak, enstitülere yardım etmek, gazeteler çıkarmak ve var olanlara yardım etmek vb. olarak sıralanmıştır. Ayrıca kitap ticaret politikası, liyakatli ve resmî memuriyeti olmayan kişiler aracılığıyla bu memleketlerdeki

³³ BCA, 030.10.1.231.558.9.4-5.

³⁴ BCA, 030.10.1.231.558.9.5-8.

yetkililerin uygun olanlarının sosyete özelliklerinin havası içine alınarak *sosyete propagandası*, adı geçen ülkelerdeki gençliğin Almanya'ya çekilmesi diğer yöntemler olarak sunulmuştur.³⁵ Özellikle Orta Doğu ülkelerinden Almanya'ya öğrenci getirilmesi üzerinde durulmuş, Almanya ile Orta Doğu arasında çok lazım olan *fikri ve ruhi karşılıklı münasebetleri*'n bu yolla geliştirilebileceği dile getirilmiştir. *Fikri ve ruhi* ilişkilerin de basın-yayın yoluyla, başka araçlarla desteklenmesi istenilmiştir. Bu yapılmaz ise faydalı bir kültür ve ekonomi propagandasının mümkün olmayacağına altı çizilmiştir. Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik bu şekilde gerçekleştireceği ve takip edeceği kültür propagandasının düşünce, para ve her şeyden evvel sevgiyle, *hakikî ve samimî* katılımla yapılması gerektiği dile getirilmiştir.³⁶ Bu yapıldığı takdirde Almanya'nın Türkiye, Mısır ve İran'da etkinliğini artıracığı düşünülmüştür.

B- Almanya'nın Türkiye'ye Yönelik Nüfuz ve Kültür Politikası

Hitlerin iktidara gelmesinin ardından Orta Doğu'ya yönelik takip edilen nüfuz ve kültür politikasında dikkate aldıkları ilk ülke Türkiye olmuştur. Bu nedenle, bilim insanları tarafından hazırlanan raporda ilk olarak Türkiye'den söz edilmiştir. Dr. Oluf Kürckmann tarafından yazılan kısmın on iki ve on yedinci sayfaları arasında Türkiye'ye yer verilmiştir. Bu durum, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarında Türkiye'ye verdiği önemden kaynaklanmıştır. Bu yüzden, bu önem verişin birtakım nedenleri sıralanmıştır. Bunlardan birincisi, yukarıda dile getirilen tarihi süreçte iki ülke arasında yaşananların yanında, Türkiye'nin jeopolitik konumudur. Türkiye, Almanya tarafından kendilerini Ön Asya'ya ve Mısır'a bağlayan bir köprü olarak görülmüştür. Ayrıca zihniyet ve dinî hassasiyet gibi konulardaki bazı farklılara rağmen, İslam dünyasının Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'sini "önder bir devlet" sayıp, O'na itibar ve hürmet göstermeleri Türkiye'nin önemini ortaya koyan bir başka neden olmuştur.³⁷ Bir başka neden olarak da Türkiye'nin, dinî işlerde haiz olduğu ve hilâfet müessesesine dayanan önderlik mevkinin, yani doğuluların hissiyatına göre manevî ve ruhanî güç ve nüfuzunu terk ederek, komşuları üzerinde bir etki ve nüfuz tesisine kalkışmadan milli bir devlet olması ve politika takip etmesi gösterilmiştir. Türkiye'nin gayret ve faaliyetlerini milli işlerinde ve modernleşme yolunda yoğunlaştırması, dikkatlerini bu yöne de toplaması nedenlerden bir diğeri olarak ifade edilmiştir.³⁸

35 BCA, 030.10.1.231.558.9.6.

36 BCA, 030.10.1.231.558.9.7.

37 BCA, 030.10.1.231.558.9.3.

38 BCA, 030.10.1.231.558.9.12.

Almanya açısından son derece önemli olan Türkiye'ye ilişkin bilgiler verilerek, bir anlamda durum tespiti yapılmıştır. Bir bakıma Türkiye'de takip edilecek kültür politikaları ortaya konulmadan önce Türkiye'de mevcut durum ve yapılan çalışmalar ortaya konulmuştur. Türkiye'deki bilimsel çalışmaların “nispeten yeni” olduğu hatırlatılmıştır. Türkiye'deki bilim insanlarının bir kısmının Balkanlardan geldiği, bunların genellikle Balkanlar üzerine çalışmalar yapan “amatör” bilim insanları olduğu, bunların çok azının Avrupa'da ve Paris'te eğitim gördüğü dile getirilmiştir. Medrese geleneğinden gelen bilim insanlarının yerel kaldığı, Avrupa aleyhtarı bir gelenekten geldiği ve şiddetli bir şekilde bu geleneğin etkisinde bulunduğu ifade edilmiştir. Atatürk'ün iktidarı eline almasının ardından, Türkiye'de bilim hayatının manzarasının değiştiği, her şeyden önce Türk aydınlarını harekete geçirdiği, çalışmalara yönlendirdiği anlatılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında Dünya Tarihi³⁹ için ders kitabı olabilecek bir tarih kitabı yazdırıldığı, bu kitabın Türklerin Dünya'da kültürel sahadaki önderlik rollerini ifade etmek gibi önemli bir görevinin bulunduğu dile getirilmiştir.⁴⁰

Atatürk'ün “Hudutlarımızı, onların ilerisini görerek tespit etmeliyiz” sözünün kültür sahasındaki yansımasının Türkomanie'yi ortaya çıkardığı, hedefi aşarak çok uzaklara yöneldiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda eski tarihin ön plana çıkarıldığı, bu hareketin *Bütün medeniyetlerin menşeyini Türklere yahut onların ırkdaşlarına atfı izafe etmeye muvaffakiyet elverirse bugün Türk milletinin cihanda elde etmek istediği rol manevi istinadını bulmuş olur.*⁴¹ düşüncesine veya anlayışına dayandığı ifade edilmiştir. Böyle bir “teleolojik spekülasyon” un milli bilincine henüz ulaşmamış olan bir millet için anlaşılabilir bir şey olduğu, bu bağlamdaki soruların ve cevapların yanlış veya doğru olduğunun bilim tarafından belirleneceği dile getirilmiştir.

39 Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ve yönlendirmesiyle, Türk tarihinin dolayısıyla Türklerin Dünya Tarihi içindeki yerini ortaya koymak amacıyla, Türk Ocağı “*Türk Tarihi Heyeti*” üyelerinden Afet (İnan) ile Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Semseddin, Vâsif ve Yusuf Ziya Beyler tarafından hazırlanılan, ilk olarak Almanların bazı yayımlar üzerine koydukları “*Als Manuskript Gedruckt*” kaydına uygun, “*çoğaltılmış bir müsvede*” şeklinde, 606 sayfalık, tek cilt halinde, “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” adını taşıyan bu eser 1930 yılında İstanbul'da Devlet Matbaası'nda tek cilt olarak basılan bir eserdir. Türkiye'nin ilk Dünya Tarihi denemesi şeklinde nitelendirilebilecek bu eser, daha sonra gözden geçilerek, MEB tarafından dört cilt olarak basılmış ve okullarda ders kitabı olarak okutulmuş, nesillerin yetişmesi sağlanmıştır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Semavi Eyice, “Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Bellekten*, C 32, S. 128, Ekim 1968.

40 BCA, 030.10.1.231.558.9.12.

41 BCA, 030.10.1.231.558.9.12-13.

Türkiye'de bilim ve kültür alanındaki durum ortaya konulduktan sonra, Dr. Kürkkmann tarafından Almanya için bazı tespitler yapılmış, sonuçlara varılmıştır. Bunlar; *1. Türklerin kendi kültür ve tarihlerine şiddetli bir alâka duydukları, 2. Bu işi başarmak için kudret ve kabiliyetlerinin noksan olduğu*⁴²dur. Bir anlamda Türkiye'nin bu alandaki eksikliğine vurgu yapılarak, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik nüfuz ve kültür politikalarında tarih araştırmalarına destek vermesi, tarih biliminin aktif bir şekilde kullanılması önerilmiştir. Tarih biliminin etkinleşmesini sağlamak noktasında Almanya'da Türkiye için bir bilim insanı sınıfı yetiştirilmenin gereği üzerinde durulmuştur. Bir bakıma bunun yapılması, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarındaki başarısının en önemli aşaması olarak görülmüştür.

Eğitim-öğretim için Orta Doğu ülkelerinden gelen, çoğunluğu bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından gönderilmiş, o gün için Fransa'dan daha fazla yer alan dil ve tarih öğrencilerinin iyi bir şekilde yetiştirilmesi, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarındaki başarısının en önemli aşaması olarak görülmüştür. Almanya'daki bu öğrencilere sorulduğunda, *En geç olarak üç nesil sonra artık-yabancı okullara yahut yabancı memleketlerde yetişmiş öğretmenlere muhtaç olmaksızın-kendi memleketlerinde tam bir eğitim-öğretim verilebileceği*⁴³ cevabının verildiği, onlarda böyle bir anlayışın egemen olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun Almanya için avantaj olduğu belirtilerek, yetişen öğrencilerin Türkiye'de Türk aydınlarına damgalarını vuracakları için, Almanya'da Türkiye için bir bilim insanı sınıfının yetişmesinin son derece önemli olduğu dile getirilmiştir.

Bu öğrencilerin eğitim-öğretim için Almanya'yı seçmesi ele geçmez bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bunun en önemli nedeni olarak, Almanya'ya gelen öğrencilerin bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından seçilmesi, olgun yaşta bulunmaları, Türkiye ve Almanya arasındaki olumlu ve olumsuz yaşanmışlıklar hakkında tamamen açık fikirle gelmeleri, iyi bir araştırma ve merak yeteneğine, milli duygulara sahip olmaları gösterilmiştir.⁴⁴ Özellikle son iki nedenin, onların objektif olmasını sağlayacağı, İtilaf Devletlerinin Almanya hakkındaki olumsuz propagandalarının bu sayede etkisinin azaltılacağı düşünülmüştür.

Bu nedenlerin ardından, Hitler Almanyası'nın Orta Doğu'da nüfuz bölgesi oluşturmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle, Almanya'nın bu öğrencilerle ilgili

42 BCA, 030.10.1.231.558.9.13.

43 BCA, 030.10.1.231.558.9.13.

44 BCA, 030.10.1.231.558.9.13.

yapması gerekenler dile getirilmiştir. Bir anlamda Almanya'nın bu konuda karşı karşıya kaldığı vazifelerden söz edilmiştir. Bu görevlerden ilki; Türk öğrencilerin ve özellikle ileride tarihçi olarak Türk yüksek okullarında, üniversitelerinde öğretmenlik yapacak olanların Almanya'daki ikametgahlarını mümkün olduğunca kolaylaştırmak olarak ifade edilmiştir. İkinci görev ise Türklerin milli mazilerinden bilgi verecek bilim alanlarına daha fazla önem vermek şeklinde dile getirilmiştir.⁴⁵

Bunun için yapılması gereken ilk iş olarak da Hatt-ı Mihi (Asur) yazısı üzerinde çalışmak gösterilmiştir. Asur yazısının 1802'de Alman Grotefend (Georg Friedrich Grotefend⁴⁶) tarafından deşifre edildiği, Asuroloji⁴⁷ içinde incelendiği, bu bilim alanının İngilizlerin özel uğraş alanı haline geldiği, Almanların bu konuda geri kaldığı dile getirilmiştir. Ancak Almanların bu alana kattıklarının İngiliz ve Fransızlardan daha fazla olduğu beyan edilmiştir. Bu yüzden, adı geçen bilim alanında hem Almanya'da çalışmalarını derinleştirmek hem de Asur bölgelerinde yüzey araştırması ve kazılar yapmak tavsiye edilmiştir.⁴⁸

Yapılması gereken ikinci iş ise Asuroloji içerisinde Türk öğrencileri ilgilendiren Sümer dili ve kültürü üzerinde çalışmalar yapmak olarak dile getirilmiştir. Sümerlerin çivi yazısının çözülmesinin ardından tanındığı, Ön Asya tarihinin başında bulunan bir millet olduğu, bu milletin ırk ve dil bakımından ne olduğu, nereye dahil olduğunun bilinmediği, bunların yazının ve bazı matematiksel sistemlerin mucidi olarak kabul edildiği, Sümerloji'nin çivi yazısı araştırmalarında ayrı bir bilim dalı olduğu ifade edilmiştir. Bu bilim dalının Türk bilim insanlarını ilgilendirdiği, onlara özellikle ilginç sonuçlar vadedmesi, şimdiye kadar Sümerce ile Türkçe arasında bazı münasebetlerin görüldüğü, ancak bu ilişkinin kesin olarak aydınlatılmadığı dile getirilmiştir.⁴⁹ Almanya'da bu konu üzerinde çalışan ve uzman olan Prof. Dr. Poebel Von Rostock'un dört yıl önce ABD'ye Chicago Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'ne girmesinin ardından, Sümerce'nin Almanya'da artık hiçbir uzman tarafından temsil edilmediği de sözlere eklenmiştir.

Üçüncü iş olarak da Hititler üzerinde çalışmaların, kazıların yapılması ifade

45 BCA, 030.10.1.231.558.9.14.

46 Georg Friedrich Grotefend 1775'te Münden'de doğmuştur. Alman yazı ve dil uzmanıdır. İlkçağ'da Orta Doğu'da kurulmuş olan pek çok devlette yaygın olarak kullanılan yazı sistemi olan "*Çivi Yazısı*" üzerinde yoğun çalışmalar yapmıştır. Grotefend 1853'te Almanya'nın Hannover şehrinde hayata gözlerini kapamıştır.

47 Asurlular ve ilgili Mezopotamya uygarlıklarını arkeolojik, tarihsel ve dilbilimsel yönlerden inceleyen bilim dalıdır. Sümer ve Babil uygarlıkları da Asurolojinin konuları arasında sayılmaktadır.

48 BCA, 030.10.1.231.558.9.14.

49 BCA, 030.10.1.231.558.9.14.

edilmiştir. Bunların Küçük Asya (Türkiye) ve kuzey kavimlerinin karışmasıyla oluştuğu, onların dillerinde kuvvetli bir “*indogerman*” etkisinin ve egemenliğinin olduğu dile getirilmiştir. Bir anlamda Almanlarla bağlantılı olabilecekleri düşüncesiyle, Hititler üzerine özellikle yoğunlaşılması gerektiği düşünülmüştür. Bir bakıma Almanların Orta Doğu'daki nüfuz ve kültür politikasında tarihin araçsallaştırıldığı fark edilmiştir. Ayrıca Hititlerin, Ön Asya tarihinde önemli bir rollerinin olduğu, Akdeniz bölgesinde meydana gelen kavim göçlerinde, özellikle de Etrüsk ve Yunanlıların göçlerinde çok büyük etkiye sahip oldukları dile getirilmiştir.⁵⁰

Hititlerin, Alman bilgini Hugo Winkler⁵¹'in girişimi, gayreti ve gücüyle keşfedildiği, Alman Şark Cemiyeti'nin gayretleriyle birikimin oluşturulduğu, bunların Prusya Devlet Müzesi'nde yer aldığı, buradaki eserlerin Fransız Loure ve İngiliz British Museum'da dahi bulunmadığı ifade edilmiştir. Almanya'nın Hitit araştırmalarında kısa bir süre öncesine kadar Dünya'da rakibinin olmadığı belirtilmiştir. Ancak şimdilerde Almanya'nın bu alanda bir tek uzmana sahip olduğu, bu uzmanın yer aldığı Marburg'taki kürsünün 1933-1934 kış yarıyılından itibaren kapatıldığı dile getirilmiştir. Bunun da Orta Doğu için önemi ortada olan sahayı Almanların kaybedeceği anlamı taşıyacağı önemle vurgulanmıştır.

Almanya'nın Türkiye'ye yönelik takip edeceği nüfuz ve kültür politikası bağlamında yapılması gerekenler dile getirilmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda; Türkiye'nin daha önce Almanlar tarafından yapılan yüzey araştırmalarını ve kazıları kendi denetimleri altına almaya çalıştığı, yeteri kadar uzmanı olmadığı için başka ülkelerden bilim insanı getirmeye çalıştığı hatırlatılmıştır. Bu durum karşısında Almanya'nın yapması gerekenin bu bilim insanların seçiminde etkin olması ve Almanların daha fazla tercih edilmelerini sağlamanın yollarını araması olarak beyan edilmiştir. Bir anlamda Almanya'da Türk öğrencilerin almış olduğu teorik bilgilerin Türkiye'de iş ve uygulamada kullanılmasını sağlama yönünde çaba gösterilmesi önerilmiştir. Bu bağlamda Almanya'nın Orta Doğu'daki ilk

50 BCA, 030.10.1.231.558.9.15.

51 Hugo Winckler, 4 Temmuz 1863'te Almanya'nın Gräfenhainichen kentinde doğmuştur. Berlin Üniversitesi'nde Alman Asuroloji biliminin kurucusu olarak bilinen Eberhard Schrader'in yanında yetişmiştir. Asur çivi yazısı öğrenmiş, Doktorasını tamamlamıştır. Türkiye'de arkeolog ve tarihçi olarak bulunmuştur. Hititlerin başkenti olan Boğazkale'deki Hattuşaş'ın kazısında bulunmuştur. Eski Orta Doğu dilleri özellikle Asur çivi yazısı, Babiller üzerine çalışmalar yapmış, 1891 yılında yayınlamıştır. Hammurabi Kanunu'nu ve Amarna Mektuplarını da yayınlamıştır. 1094 yılında Berlin Üniversitesi'nde Doğu Dilleri alanında Profesörlüğe yükseltilmiştir. Winckler 19 Nisan 1913'te Berlin'de 49 yaşında ölmüştür.

önemli başarısından söz edilerek, bir Alman kazı uzmanının Bağdat'taki Antika Müzesi Müdürlüğü'ne tayin edilmesi bir başarı olarak sunulmuştur.⁵² Bunun nedeni olarak da şimdye kadar İngilizlerin bulunduğu bu göreve bir Alman'ın gelmesi gösterilmiştir.

Yapılacak kültür propagandasından biri de Almanya'da bulunan Bergama Müzesi'nin Ön Asya Şubesi hakkında propaganda yapması şeklinde önerilmiştir. Bunun için ilk olarak arkeologlar yetiştirmek, bunların özellikle doğunun eski eserleri üzerindeki bilgilerinin artırılması ve olgunlaştırılması tavsiye edilmiştir. Alman üniversitelerinde doğunun eski eserleri ve İslam sanat tarihi konusunda tek bir uzman olmadığı için, bu konu son derece önemli görülmüştür. Bu bağlamda Ön Asya Şubesi'ne ve Şark Arkeoloji Şubesi'ne üniversitelerde gereken önemin verilmesi, bu alanlarda yeni kürsülerin açılması önerilmiştir. Burada Türkiye'nin bir anlamda bu konularda Almanya'ya karşı yürütmüş olduğu çalışmalara değinilerek, Türkiye'nin Ankara ve İstanbul'a birçok bilim insanını çağırdığı, bunları tesadüfen bulduğu ve ülkeye götürdüğü, götürülenlerin Almanya'da çok fazla iddialı kişiler olmadığı dile getirilmiştir. Türkiye'nin Alman bilim insanlarını davet etmesi Almanya'nın bilim gücü veya kültür politikası alanındaki çalışmaların bir sonucu sayılamayacağı da vurgulanmıştır. Gelecekte Alman bilim insanlarının bu şekilde davet ve yönelimle karşılaşmalarının beklenmemesi gerektiği belirtilmiştir.⁵³ Bir anlamda Hitler Hükümeti'nden ileride Almanya'nın aleyhine olabilecek bu duruma engel olunması istenilmiştir.

Takip edilecek kültür politikası bağlamında yapılması istenilen işlerden biri de Osmanlı Tarihi'ne önem verilmesidir. Almanya'da İslam İlmi Kürsü'sünde Türkoloji'nin bir alt dalı olarak var olan Osmanlı Tarihi üzerindeki çalışmaların yetersiz olduğu hatırlatılmıştır. Daha çok doğunun eski eserleri ve tarihi için gösterilen ilgiden dolayı, bu durumun Türkiye için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Almanya'nın Türkler tarafından biraz ihmal edilen Osmanlı Tarihi alanındaki araştırmaları ilerletmesi, Türk öğrencilerin bu alanda Almanya'daki kürsülere geleceği öngörülmüştür. Bu gerçekleşirse Almanya'nın, ne kadar çok Türk öğrenciye Osmanlı Tarihini anlatabilir, kendi kültürünü sevdirebilirse, Orta Doğu'da kendine o kadar taraftar sağlayacağına inanılmıştır.⁵⁴

Almanya'nın Türkiye'ye yönelik nüfuz ve kültür politikası kısmının sonunda;

⁵² BCA, 030.10.1.231.558.9.15.

⁵³ BCA, 030.10.1.231.558.9.16.

⁵⁴ BCA, 030.10.1.231.558.9.16.

Alman kültür politikasının sadece eğitim politikasıyla başarıya ulaşamayacağı, Almanya'nın görevinin yalnızca uzmanlık gerektiren bilgileri öğretmek, uzman yetiştirmek olmadığı Dr. Kürkkmann tarafından beyan edilmiştir. Alman nüfuzunu Türkiye'ye yerleştirmek için gerçekleştirilen ilişkileri esaslı bir şekilde derinleştirmenin önemli olduğu dile getirilmiştir. Bunun için her şeyden önce güzel sanatlar üzerinde karşılıklı çalışmalarını ilerletmek ve geliştirmek tavsiye edilmiştir. Türk güzel sanatlarının Fransız etkisinde olduğu hatırlatılarak, bu etkinin kırılması için güzel sanatların bütün alanlarına önem verilmesi önerilmiştir.⁵⁵ Bu bağlamda Alman şiiirlerinin Türkçeye, Türkçelerinin Almancaya çevirisinin yapılması teklif edilmiştir. Bunun da iki taraf arasındaki yabancılaşmayı ve düşünce ayrılıklarını ortadan kaldıracığı ön görülmüştür. Almancaya çevrilecek Türkçe eserlerin de Türk şairlerinin dünya edebiyatındaki yerlerini almalarına yardımcı olacağı ifade edilmiştir. Aynı şekilde müzik ve diğer güzel sanat dallarının da Alman düşünce varlıklarıyla desteklenmesi, canlandırılması ve büyütülmesi tavsiye edilmiştir.

C- Almanya'nın Mısır'a Yönelik Nüfuz ve Kültür Politikası

Hitler Almanya'sının Orta Doğu'daki nüfuz ve kültür politikalarında önem vermiş oldukları ülkelerden biri de Mısır'dır. Bu nedenle, bilim insanları tarafından hazırlanan raporlarda Mısır'a da yer verilmiştir. Mısır, Alman bilim insanları veya Almanlar tarafından *Müslüman Şarka (Doğuya) açılan bir kapı*⁵⁶ olarak görülmüştür. Müslüman doğunun kapsına ilişkin rapor, Türkiye hakkındaki raporu hazırlayan Dr. Oluf Kürkkmann tarafından yazılmıştır. Raporun on sekizinci ve yirmi dördüncü sayfaları arası Almanya'nın Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikasına ilişkindir. Bu nedenle, raporların bu kısmında; Almanya'nın Mısır'da takip etmesi gerek nüfuz ve kültür politikası bağlamındaki durum tespitine, yapılması gerekenlere ve önerilere yer verilmiştir.

Dr. Oluf Kürkkmann'ın kaleme almış olduğu raporun ilk kısmında; Almanya'nın Mısır'a yönelik takip edeceği nüfuz ve kültür politikasının nedenleri ortaya konulmadan önce, nüfuz ve kültür politikalarını hayata geçirmek için gayret gösterdikleri Türkiye ile Mısır'ın karşılaştırması yapılmış, Mısır'a ilişkin birtakım tespitlere yer verilmiş, özellikle Fransızların yapmış oldukları çalışmalardan söz edilmiş, yorum ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu bağlamda; Türkiye'nin yanında Mısır'ın, Ön-Asya'da kesin bir rol oynadığı belirtilmiştir. Ancak bu iki ülkenin fikrî ve manevî alanda birbirine karşı zıt ve ters bir durumda bulunduğu

55 BCA, 030.10.1.231.558.9.17.

56 BCA, 030.10.1.231.558.9.24.

dile getirilmiştir. Türkiye'nin Avrupa'daki örneğine göre modernleşmenin temsilcisi, Mısır'ın ise *İslam'ın ve İslam Orthodoxie'sinin melce (sığınağı) ve istinatgâhu (dayanağı)*⁵⁷ olduğu ifade edilmiştir.

Mısır'ın kendisini Avrupa'ya entegre etmek için yaklaşık yüz yıldan beri giderek artan bir şekilde girişimlerde bulunduğu hatırlatılarak, bu durumun Mısır'da olağanüstülük meydana getirdiği ifade edilmiştir. Modernleşme süreci bağlamında Mısır'da yapılan çalışmaların, Mısırlıların Avrupa'yı yakından tanınmasına neden olduğu dile getirilmiştir. Bunun da bir taraftan Mısır'ın milli bağımsızlık düşüncesini, bir taraftan da Avrupa'nın fikir ve düşüncelerinin, manevî nüfuz ve etkisini ortaya çıkardığı belirtilmiştir. Avrupa'nın bu nüfuz ve etkisinin *koyu Müslümanlık* inancını sarstığı az çok bariz bir şekilde görülünce, Mısır'ın bağımsızlığı için çalışanların, bağımsızlık taraftarlarının, Avrupalılaşmayı savunanların, dinî liberalizm anlayışını benimseyenlerin *İslam Orthodoxie'sine* ve İngiliz politikasına karşı cephe aldıkları ifade edilmiştir.⁵⁸

Mısır hakkında yapılan analiz ve değerlendirmelerin, Türkiye'den farklı olarak, daha çok ve özellikle *dinî sahaya* ilişkin olduğu belirtilmiştir. Bunun en önemli nedeni olarak da İslamiyet hakkında bilgi sahibi olmadan Mısır'ın tanınamayacağı, anlaşılamayacağı vurgulanmıştır. İslamiyet'in esasının ise Kur'an-ı Kerim'in içerdiği ilahi tebligâta, emir ve nehiylere dayandığı dile getirilmiştir. Bu nedenle, Kral I. Fuad'ın teşvikiyle, İslâm dünyası için *en yüksek mektep olan Ezher Cami*⁵⁹ ulehasının katılımı, gayretiyle Kur'an-ı Kerim'in kabul gören yeni bir metninin (tefsirinin) yayınlandığı hatırlanmıştır. Ayrıca Mısır'da İslamiyet'in ve siyasi meselelerin ortaya konulmasına, açıklanması ve tartışılması ile ilgili olarak pek çok literatürün, birikimin, kaynağın olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda din tarihine, Arapların cahiliye ve putperestlik dönemine, tarikatlara, İslam tasavvufuna ilişkin incelemelerin, araştırmaların da önemli bir rol oynayacağı sözlere eklenmiştir. Ancak bütün bu çalışmaları yapan bilim insanlarının Paris'te bulunduğu, bunların bir kısmının doğulu olduğu, buralara çekildikleri, sözü edilen konulardaki çalışmaların bunlar tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bunları etrafında doğudan gelmiş, getirilmiş doğulu gençlerin oluşturduğu bir yeni zümrenin bulunduğu da dile getirilmiştir.

Mısır'a ilişkin durum tespitine devam edilerek, Fransa'ya giden gençlerin

57 BCA, 030.10.1.231.558.9.18.

58 BCA, 030.10.1.231.558.9.18.

59 BCA, 030.10.1.231.558.9.18.

buralarda kendi ülkelerindeki eski bir gelenek olan bilimsel araştırma ve inceleme yöntemlerini muhafaza imkânı buldukları, bu fırsatın sunulduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde, Fransızların, Paris'in takip ettiği yöntemle doğuyu kendisine en emin bir biçimde bağlayacağına inandıkları dile getirilmiştir. Dayanak noktasının ve hareket kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğu belirtilerek, bu alanda yapılacak çalışmalara Almanya'nın destek olabileceği ifade edilmiştir. Bunun yapılabilmesinin mümkün olduğu, dini kitaplar üzerinde yüzlerce yıl süren çalışma geleneğine ve altyapıya sahip oldukları hatırlatılmıştır. Hristiyan teologlarının "Ahd-i Atik ve Cedid-i Atik" in güvenilir bir metnini ortaya çıkarabilmek için uzun süren, zahmetli bir çalışmaya imza attıkları dile getirilmiştir.⁶⁰ Bir anlamda Alman teologlarında ve bilim insanlarında "metin kritiği" yapabilme yeteneğinin olduğu beyan edilmiştir.

Ancak İslam dünyasında, doğuda "metin kritiği" yapmaya ilişkin çalışmaların o güne kadar tam olarak yapılamadığı, bu "modern ilim anlayışı"na uygun davranılmadığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda yapılan ilk çalışmanın ise, yukarıda ifade edilen, Kral I. Fuad'ın teşvikiyle hazırlanan Kur'an-ı Kerim olduğu önemle vurgulanmıştır. Fakat böyle bir çalışma yapmanın, "sahih bir Kur'an metni" oluşturmanın da zorluğu dile getirilmiş, "filolojik bakımdan sahih bir Kur'an metni"⁶¹ meydana getirmek için çalışan, Uluslararası Oryentalistler Kongresi'nde bu konunun tartışılmasını isteyen Alman bilim insanının öldürüldüğü ifade edilmiştir.

Dr. Oluf Kürckmann tarafından yapılan bu tespitlerin ardından, Almanya'nın geniş ölçekte İslam dünyasına ve Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikasının temel nedeni ortaya konulmuştur. Bu politikanın başlıca amacının; İtilaf Devletlerinin Almanya aleyhinde yaratmaya çalıştığı antipatiyi, olumsuz durumları ve havayı değiştirmek, İslam dünyasında Avrupa'ya karşı kökleşmiş düşmanca düşüncüyü ortadan kaldırmak, bu sayede Mısır'da Almanya'ya dost bir hava oluşturmak olduğu ifade edilmiştir. Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikasında takip edilecek yol da ortaya konulmuştur. Bu yapılırken *doğrudan doğruya ferdlere teveccüh etmek (yönelmek) en iyi ve doğru bir hareket olur*⁶² denilerek, merkeze insanın, kişilerin alınması gerektiği ortaya konulmuştur. Bunun nedeni olarak da Mısırlıların, doğu toplumlarının tümü gibi, bütün yeni ve parlak şeylere baktıklarından, *mahirane bir şekilde yapılacak ferdi propagandaya* çok uygun olmaları gösterilmiştir. Ayrıca Mısırlıların,

60 BCA, 030.10.1.231.558.9.19.

61 BCA, 030.10.1.231.558.9.19.

62 BCA, 030.10.1.231.558.9.22.

Türkler gibi, soğuk kanlılıkla yorum ve değerlendirme yapamadıkları, garip fikirlere sahip oldukları ve abartıya kaçmalarının da göz önünde bulundurulması istenilmiştir. Bu abartılı durumun olumsuz yönünün İtilaf Devletlerinin zehirleyici propagandalarıyla oluşması, olumlu tarafının ise *Almanya'nın teknik bakımdan bir mucizeler diyarı* olarak sayılması, İngilizlerin *sıkıştırma politikasıyla* ortaya çıkan efsaneye dayanması olduğu ifade edilmiştir.

Yukarıda dile getirilen temel neden ve varılmak istenilen amaç doğrultusunda Dr. Oluf Kürkkmann tarafından Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikası bağlamında yapılması gereken çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmaların başında; Orta Doğu'nun, hatta Hindistan ve Afrika'nın mukaddes kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in hem bilimsel hem de teolojik ihtiyaçlara cevap verecek şekilde ortaya konulması ifade edilmiştir. Bir anlamda, Mısır ve diğer İslam dünyasında nüfuz ve kültür politikasının başarıya ulaşabilmesi için, Orta Doğu'da, Afrika'da ve Hindistan'daki Müslümanlar tarafından kabul görececek bir Kur'an metni veya tefsiri çalışmasının yapılması ilk önemli iş olarak görülmüştür. Bunun yapılması halinde Almanya'nın Mısır'da ve İslam dünyasında *emsalsiz bir şeref ve sarsılmaz bir mevki (konum)*⁶³ elde edeceği beyan edilmiştir. Bu sayede Almanya ile çok zayıf ilişkisi olan ve herhangi bir nedenden dolayı ilişkiye geçmiş, ancak bunu devam ettirmeyen Müslüman ülkelerin hepsiyle geniş bir şekilde ilişki yolunun açılacağı belirtilmiştir. Ayrıca böyle bir çalışmanın yapılmasının; İslami geleneklerin halen güçlü olduğu İslam dünyasının Avrupa'nın nüfuz ve etkilerine karşı az çok etkili bir şekilde karşı duruş sergilemeleri halinde, bu ülkelere *ayak basmak* istenildiği zaman, onlara özel şekillerle, fikirlerle, telakkilerle (anlayışlarla) donanmış olarak gitmek gerektiği de dile getirilmiştir.

Yapılması gereken ikinci iş olarak; Arap dili ve edebiyatı, bu dille yapılmış eski ve yeni kaynaklarla ilgili çalışmalara büyük oranda hız verilmesi ifade edilmiştir. Bir bakıma nüfuz kurulmak istenilen bölgenin ve ülkenin temel dilinin bilinmesi tavsiye edilmiştir. Bunun yapılmasının yalnız Arap kültür dünyasının Almanya'ya tanıtmak için değil, aynı zamanda Müslümanlara onların problemleri ve çözümleri için Almanya'nın gösterdiği samimi ilgiyi göstermesi bakımından da önemli olacağı vurgulanmıştır.⁶⁴

Eski Mısır kültürünün araştırılması, bu bağlamda eserlerin ortaya konulması,

63 BCA, 030.10.1.231.558.9.19.

64 BCA, 030.10.1.231.558.9.20.

Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikası kapsamında yapılması gereken üçüncü iş olarak ifade edilmiştir. Bu kapsamda; eski dönemlere ve eserlere yönelik araştırmaların Türkiye'deki gibi, Mısır'da da geliştiği belirtilmiştir. Ancak Mısır'daki şartların Türkiye'den biraz farklı olduğu dile getirilmiştir. Mısır'da İslam medeniyeti ve kültürü yanında Kıptilerin yani Hristiyan Mısırlıların da kültür ve medeniyetinin olduğu, Kıptilerin milli kültürleri içerisinde eski Mısır kültürünün unsurlarını barındırdıkları hatırlatılmıştır.⁶⁵ Bu nedenle, Kıptilerin eski Mısır kültürünü kendi tarihlerinin başına koyma eğiliminde oldukları, bunun da son zamanlarda moda haline geldiği ifade edilmiştir. Bunun da Egiptoloji (Mısıroloji)'nin Mısır halkı arasında yaygınlaşmasına neden olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de olduğu gibi, Mısır'da da ağırlıklı olarak Avrupalılar tarafından yapılan eski çağa ilişkin, tek tek kişiler bağlamındaki araştırmalara devam edilmekle birlikte, o ülkelerde karşılaşılan zorluklar nedeniyle bu çalışmaların sağlıklı bir şekilde yürütülemediği ifade edilmiştir. Bu zorlukların da daha çok İslam ülkelerindeki bilimsel araştırma ve çalışma yöntemlerinden kaynaklandığı, bu yüzden Almanya'nın bu konularda misyon üstlenmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Bu konuda Fransızların ve İngilizlerin daha fazla çalışma yaptıkları, yapmaya devam ettikleri belirtilerek, Champollion (Fransız Jean-François Champollion⁶⁶) tarafından 1802 yılında Hieroglyph (Hieroglif)'lerin deşifre edilmesinin ardından bu ülkelerin Mısır ile daha fazla ilgilenmeye, kültür politikası takip etmeye başladıkları ifade edilmiştir. Bu bağlamda Fransızların ve İngilizlerin siyasal nedenlerle kendilerine açık olan Mısır'da arkeolojik yüzey araştırmaları, kazılar yaptıkları, bu şekilde Egiptoloji (Mısıroloji) alanında kendilerine üstünlük sağladıkları dile getirilmiştir.⁶⁷ Egiptoloji (Mısıroloji) araştırmalarında Almanların yapının başlıca filoloji çalışmalarından ibaret olduğu, bu çalışmaların da bir olgunluğa doğru ulaştığı belirtilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan ve Kral I. Fuad'a sunulan eski Mısır dili hakkındaki sözlüğün önemli bir çalışma olduğu hatırlatılmıştır. Bu çalışmaların sonrasında, Fransız ve İngilizlerin yapmış olduğu çalışmalara ve göstermiş oldukları gayretlere rağmen, Mısır Eğitim Bakanlığı'nın yurt dışına göndermiş olduğu öğrencilerden Berlin Üniversitesi'nde Felsefe Doktorası yapmalarını istediği ifade edilmiştir.

65 BCA, 030.10.1.231.558.9.20.

66 Jean-François Champollion, Fransa'nın güney batısında yer alan Figeac kentinde 23 Eylül 1790'da doğmuştur. Fransa'nın en önemli filoloji ve doğu (orient) uzmanlarından biridir. Çalışmalarını özellikle Mısır hieroglifleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Champollion 4 Mart 1832'de Fransa'nın başkenti Paris'te yaşamını yitirmiştir.

67 BCA, 030.10.1.231.558.9.20.

Egiptoloji (Mısıroloji)'nin için de Mısır arkeolojisinin de yer aldığı, kazıların bu kapsamda gerçekleştirildiği, filoloji ve arkeolojinin Türkiye'dekinin aksine birbirinden ayrılmadığı dile getirilmiştir. Bunun en önemli nedeni olarak, Assyroloji (Asuroloji)'nin Sümerler, Akadlar, Asuriler, Elamlar, Hitiler, Chaldlar gibi pek çok kültür dairesini içinde bulundurması gösterilmiştir. Egiptoloji (Mısıroloji)'de ise tek bir milletin tarih ve kültürünün araştırıldığı, incelendiği ve bu konu üzerinde çalışan uzmanlar arasında bu konuda herhangi bir anlaşmazlığın olmadığı dile getirilmiştir.⁶⁸

Dr. Oluf Kürkkmann tarafından Türk öğrencilere yapıldığı gibi, Mısır'lı öğrencilere de aynı şekilde davranılması istenilmiştir. Bu yapılarak yetişen Mısırlı öğrencilerin ülkelerine döndüklerinde, *Kahire'deki kürsüleri ve direktör (müdür) makamlarını eline geçireceği*⁶⁹ ifade edilmiştir. Daha sonra bunun da Mısır-Almanya ilişkilerinin gelişmesini sağlayacağı dile getirilmiştir. Ancak Almanya'ya gelen Mısırlı öğrencilerin, Türk öğrencilerden çeşitli bakımlardan ayrıldıklarına dikkat çekilmiş, bir anlamda ona göre davranılması istenilmiştir. Mısır'dan gelen veya getirilecek öğrencilerin Türk öğrenciler gibi *makul zihniyette* olmadığı, bütün Avrupa kaynaklı teknolojik gelişmeler, değerler, unsurlar karşısında Türklerden daha fazla *yabancılık hissettikleri* belirtilmiştir. Bunda coğrafyanın etkisinin olması kadar Mısırlı öğrencilerin İslamiyet'in etkisiyle oluşmuş olan *fikrî ve ruhi* durumlarının sürekli olarak hissedildiği, genellikle örtülü bir şekilde yine de etkisini gösterdiği ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak Mısır'ın, Fransa'nın ve İngiltere'nin nüfuzunda kalması, bu etkinin sadece *kültür cilası*⁷⁰ şeklinde olmadığı, çok güçlü bir etki halinde bulunduğu ifade edilmiştir.

Mısır'a yönelik takip edilecek nüfuz ve kültür politikasında yapılması gerekenler sıralamasında son olarak, Mısır'ın İngiliz ve Fransız nüfuzuna karşı yapacağı mücadelede, bağımsızlık sürecinde desteklenmesi, Mısır'ın yanında durulması ifade edilmiştir. Mısır'ın bir *hürriyet ve istiklal hareketi* içine girdiği dile getirilmiştir. Bunun da Alman nüfuz politikaları için uygun bir zemin hazırladığı belirtilmiştir. Mısır'ın kendisi için örnek oluşturabilecek bir Avrupalı millet arayışı içerisinde bulunduğu tespiti yapılmıştır. Ülkeyi İngiliz ve Fransız nüfuzundan kurtarmak, özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşturmak isteyen Mısırlı aydınların, her ne kadar Türkiye'yi örnek olarak görmeleri hatırlatılsa da bu hedeflere ulaşmanın

68 BCA, 030.10.1.231.558.9.21.

69 BCA, 030.10.1.231.558.9.21.

70 BCA, 030.10.1.231.558.9.22.

şartlarının Mısır'da Türkiye'dekinden farklı olduğu, şartların uygun olmadığı dile getirilmiştir.⁷¹ Bu durumun önündeki en büyük engelin, Mısırlıların kendi egemenliklerini başka bir devletle paylaşmak mecburiyetinde olduklarını kabul etmelerinin, onaylamalarının olduğu ifade edilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Türklere karşı takip edilen politikanın ve takınılan tutumun Mısır için söz konusu olmadığı dile getirilmiştir. Ancak Almanya'da yaşayan Mısırlıların Almanya'nın gelişmesini büyük hayranlıkla izlediği, takdir ettikleri, bu yüzden Mısır ile Almanya arasında gelecekte iyi ilişkiler kurulması yönünde bir anlayış benimsedikleri sözlere eklenmiştir. Bunun gerçekleşmesinin mümkün olduğu, Fransa'nın Mısır'da başarılı bir şekilde yapmış olduğu propagandanın Mısırlılara Almanya'nın şan ve şöhretini unutturamadığı dile getirilmiştir.⁷²

Türkiye'de olduğu gibi, Mısır'ın fikir ve düşünce hayatı hakkında esaslı ve etraflı araştırma çalışmalarının derinleştirilmesinin yapıldığı hatırlatılarak, bununla ilişkili olarak geçmişten itibaren parlaklık gösteren Mısır'ın kültürel hayatı içinde önemli bir yere sahip olan şiir, özellikle de lirik şiir üzerine yoğunlaşmak gerektiği dile getirilmiştir. Fransızların, Mısırlı şairlerin eserlerini Fransızcaya çevirdiği, bu yolla dünyaya tanıtıldığı, Fransızların sempati kazandığı ifade edilmiştir. Fakat Almanya'da Mısırlı şairlerin, yazarların, bilim insanlarının tanınmadığı ifade edilmiştir.⁷³ Ancak istiklal mücadelelerinin bunların saflarından yönlendirildiği, Almanya'nın da kültür politikasını bu mücadele üzerinde kurması gerektiği dile getirilmiştir.

Bu anlayış çerçevesinde Berlin'de Arapça, Türkçe ve Farsça gramofon plaklarının üretimine yönelik bir merkez bulunduğu, bu merkezin Orta Doğu'nun en ünlü şarkıcılarını Almanya'ya çektiği, ancak Almanya'nın Orta Doğu müziğine az ilgi gösterdiği ortaya konulmuştur. Yirmi, otuz yıl önceye kadar Orta Doğu müziğinin her türlü gelişmeden uzak kaldığı, Avrupalı bestecilerle tanıştıktan sonra yavaş yavaş değiştiği ve geliştiği ileri sürülmüştür. Avrupa müziğinin öğrenilmesiyle, Avrupa etkisi kendisini gösterdiği dile getirilmiştir. Buna örnek olarak da 1932 yılında vefat eden ilk Mısır operet bestecisinin eserinde İtalyan etkisinin söz konusu olması gösterilmiştir. Bunun da Mısırlıların yabancı fikir eserleriyle tanışmış olduğunu, bu eserleri anlayarak ve içselleştirerek yeni ürünler verebileceklerine işaret ettiği ifade edilmiştir.

71 BCA, 030.10.1.231.558.9.22.

72 BCA, 030.10.1.231.558.9.22.

73 BCA, 030.10.1.231.558.9.23.

Ayrıca Mısır plastik ve görsel sanatlar alanında Avrupa'dan gelen kültürel etkilerin örneklerinin görüldüğü, bu iki sanat dalının Avrupa'nın etkisiyle ortaya çıktığı, geliştiği belirtilmiştir. Hatta bu alanda yavaş yavaş Alman etkisiyle yapılmış bazı eserlerin Mısır'ın çeşitli yerlerinde görülmeye başladığı sözlere eklenmiştir. Bu fikrî ve sanatsal değişimin, etkileşimin sadece bir beğeni işi olmadığı, aynı zaman da Almanya'nın kültürel misyonu olması gerektiği beyan edilmiştir.⁷⁴ Böylece Almanya'nın *Müslüman şarka açılan bir kapı* olarak görülen Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikası bağlamında yapılması gerekenler ortaya konulmuş, bir anlamda Hitler Almanya'sının bu politikaları hayata geçirmesi istenilmiştir.

Sonuç

Hitlerin 1934 yılında tam anlamıyla iktidarı eline almasının ardından, Almanya yeniden hayat sahası (Lebensraum) oluşturma ve bir Dünya Gücü (Weltmacht) olma politikasına dönmüştür. Bu politikalar çerçevesinde, Almanya'nın kuruluşundan itibaren takip etmiş olduğu *doğuya doğru* politikası bağlamında, yeniden dünya iletişiminde hayati öneme sahip stratejik bir bağlantı noktası olan Orta Doğu'ya yönelmiştir. Bu yönelişin en önemli nedeninin Adolf Hitler'in I. Dünya Savaşı'nda yenilen Almanya'nın, Orta Doğu'da, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığı zaman, ekonomik ve politik nüfuz açısından oldukça geride kaldığını fark etmiş olması olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu dönem Nazi Almanya'sında bazı politikacılar, bilim ve kültür insanları, bazı halk kesiminde var olan *Almanya, Orta Doğu ve Hindistan'ın zenginliğini ele geçirirse, dünya egemenliğini de elde edecektir* şeklindeki görüşün de Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelmesinde etkili olduğu fark edilmiştir. Bunlardan başka, Adolf Hitler'in *Kuzey Setti* düşüncesinin Nazi Almanya'sının Orta Doğu'yu nüfuz bölgesi olarak seçmesinin nedenlerinden biri olduğu fark edilmiştir. Bu düşünceyle; Türkiye, İran ve Afganistan'dan oluşan, Nazi Almanya'sı yanlısı bir birliğin oluşturulmak istenildiği anlaşılmıştır. Bunun yanında Nazi Almanya'sının sadece bu ülkeler bağlamında Orta Doğu ile ilgilenmediği, aynı zamanda Arapların egemen olduğu ülkeler ve Filistin'e yönelik çalışmaların da yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle, Nazi uzmanları Orta Doğu, Araplar, İslamiyet, Arapların ve İslam güçlerinin sahip oldukları potansiyeller hakkında da incelemeler yaptıkları fark edilmiştir.

Kıta Avrupası'nda Fransa ve özellikle İngilizlerle rekabet içinde bulunması, Dünya'nın çeşitli nüfuz bölgelerine ayrılması, nüfuz bölgesi oluşturmada *İngiliz zihniyetinin* çok başarılı işler yapması, Almanya'nın da kendisi için bu yolda başarılar

74 BCA, 030.10.1.231.558.9.23-24.

elde edebilmek amacıyla şartlara göre kuvvetlerini harekete geçirmesinin *kendi mevcudiyetini muhafaza için zaruret* olması, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik takip edeceği nüfuz ve kültür politikasının en temel nedenleri olarak görülmüştür. Bu yüzden; Hitler Hükümeti'nin bu gerekliliği ve zorunluluğu takdir ettiği, zamanın gereklerine uyarak Almanya için de bir nüfuz bölgesi elde etmek için çalışmaya karar verdiği, nüfuz bölgesi olarak Avrupa'nın doğusu ve güney doğusu, Ön Asya ve Mısır olduğunun kararlaştırıldığı anlaşılmıştır. Bir anlamda, Almanya'nın bu süreçte geleneksel "Doğuya doğru" politikasına ve nüfuz bölgesine dönüş yaptığı fark edilmiştir. Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz politikasında ekonomik propagandanın ve araçların yetersiz kalacağına bilinciyle, ekonomik genişleme faaliyetini kültür propagandası ve kültürel genişleme ile yapması gerektiğini kavradığı, çalışmalarını bu alanlara yönlendirdiği, bu çerçevede çalışmalarda bulunduğu tespit edilmiştir. Hatta Almanların kültür propagandasının ekonomik propagandaya göre daha etkili olduğunu kavradıkları gözlemlenmiştir. Almanları ilgilendiren ve kendilerine özgü bir kültür oluşturmak üzere bu ülkelerdeki kültür propagandasının, ekonomik propagandayla desteklendiği görülmüştür. Orta Doğu'da Alman kültürünün uyulması, kabul edilmesi gereken bir örnek kültür olarak sunulmasının, zorlama yapılmamasının, daha sonra da Orta Doğu'daki ülkelerinde yaşayan insanlara Alman kültürünün benimsetilmesinin önemli olduğu fark edilmiştir.

Hitlerin iktidara gelmesinin ardından Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik takip etmiş olduğu nüfuz ve kültür politikasında dikkate alınan ilk ülkenin Türkiye olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, bilim insanları tarafından hazırlanan raporda ilk olarak Türkiye'den söz edildiği fark edilmiştir. Bu durumun, Almanya'nın Orta Doğu'ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarında Türkiye'ye önem vermesinin bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Bu yüzden, bu önem verişin nedenlerinin raporda sıralandığı görülmüştür. Türkiye'nin jeopolitik konumu, yukarıda dile getirilen tarihi süreçte iki ülke arasında yaşananların yanında, ilk önemli neden olarak dile getirilmiştir. Türkiye, Almanya tarafından kendilerini Ön Asya'ya ve Mısır'a bağlayan bir köprü olarak görülmüştür. Ayrıca zihniyet ve dinî hassasiyet gibi konulardaki bazı farklılara rağmen, İslam dünyasının Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'sini *önder bir devlet* sayıp, O'na itibar ve hürmet göstermesinin bir diğer neden olduğu dile getirilmiştir. Bir başka neden olarak da Türkiye'nin, dinî işlerde haiz olduğu ve hilâfet müessesesine dayanan önderlik mevkinin, yani doğuluların hissiyatına göre manevî ve ruhanî güç ve nüfuzunu terk ederek, komşuları üzerinde bir etki ve nüfuz tesisine kalkışmadan milli bir devlet olması ve politika takip etmesinin gösterildiği fark edilmiştir.

Türkiye’de bilim ve kültür alanındaki durum ortaya konulduktan sonra, Raporlarda Almanya için bazı tespitlerin yapıldığı, sonuçlara varıldığı görülmüştür. Bunlar tespitlerin; “Türklerin kendi kültür ve tarihlerine şiddetli bir alâka duydukları, 2. Bu işi başarmak için kudret ve kabiliyetlerinin noksan olduğu” şeklinde ifade edildiği anlaşılmıştır. Bir anlamda Türkiye’nin bu alandaki eksikliğine vurgu yapılarak, Almanya’nın Türkiye’ye yönelik nüfuz ve kültür politikalarında tarih araştırmalarına destek vermesi, tarih biliminin aktif bir şekilde kullanılması önerilmiştir. Tarih biliminin etkinleşmesini sağlamak noktasında Almanya’da Türkiye için bir bilim insanı sınıfı yetiştirilmesinin gereği üzerinde durulmuştur. Bir bakıma bunun yapılması, Almanya’nın Orta Doğu’ya yönelik nüfuz ve kültür politikalarındaki başarısının en önemli aşaması olarak görülmüştür. Bu yüzden Almanya’nın ülkeye gelen öğrencilerle ilgili yapması gerekenler dile getirilmiştir. Bu görevlerden ilki; Türk öğrencilerin ve özellikle ileride tarihçi olarak Türk yüksekokullarında, üniversitelerinde öğretmenlik yapacak olanların Almanya’daki ikametgâhlarını mümkün olduğunca kolaylaştırmak olarak ifade edilmiştir. İkinci görev ise Türklerin milli mazilerinden bilgi verecek bilim alanlarına daha fazla önem vermek şeklinde beyan edilmiştir. Üçüncü iş olarak da Asuroloji, Sümmerce, Hititçe ve Hititler üzerinde çalışmaların, kazıların yapılmasının önerildiği fark edilmiştir. Bir bakıma Almanların Orta Doğu’daki nüfuz ve kültür politikasında tarihin araçsallaştırıldığı fark edilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin kendi kazılarını gerçekleştirmeye, müzelerini, enstitülerini oluşturmaya başladığı için buralarda görev alacak bilim insanların seçiminde Almanya’nın etkin olması ve Almanların daha fazla tercih edilmelerini sağlamanın yollarını aramasının yapılması gereken en önemli işlerden biri olduğu anlaşılmıştır. Almanya’da bulunan Bergama Müzesi’nin Ön Asya Şubesi hakkında propaganda yapmasının yapılacak kültür propagandasından birinin de bu olduğu gözlemlenmiştir. Takip edilecek kültür politikası bağlamında yapılması istenilen işlerden birinin de Osmanlı Tarihi’ne önem verilmesi olarak önerildiği görülmüştür. Alman kültür politikasının sadece eğitim politikasıyla başarıya ulaşamayacağı, Almanya’nın Türkiye’ye yönelik nüfuz ve kültür politikasının başarıya ulaşabilmesi için Almanya’nın görevinin yalnızca uzmanlık gerektiren bilgileri öğretmek, uzman yetiştirmek olmadığı, aynı zamanda her şeyden önce güzel sanatlar üzerinde karşılıklı çalışmaları ilerletmek ve geliştirmek olduğu önemle vurgulanmıştır.

Hitler Almanya’sının Orta Doğu’daki nüfuz ve kültür politikalarında önem vermiş oldukları ülkelerden birinin de Mısır olduğu anlaşılmıştır. Mısır, Alman bilim insanları veya Almanlar tarafından *Müslüman Şarka (Doğuya) açılan bir kapı*

olarak görülmüştür. Almanya'nın Mısır'a yönelik takip edeceği nüfuz ve kültür politikasının nedenleri ortaya konulmadan önce, nüfuz ve kültür politikalarını hayata geçirmek için gayret gösterdikleri Türkiye ile Mısır'ın karşılaştırmasının yapıldığı, Mısır'a ilişkin birtakım tespitlere yer verildiği, özellikle Fransızların yapmış oldukları çalışmalardan söz edildiği, yorum ve değerlendirmelerde bulunulduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda; Türkiye'nin yanında Mısır'ın, Ön-Asya'da kesin bir rol oynadığı belirtilmiştir. Ancak bu iki ülkenin fikrî ve manevî alanda birbirine karşı zıt, ters bir durumda bulunduğu dile getirilmiştir. Türkiye'nin Avrupa'daki örneğine göre modernleşmenin temsilcisi, Mısır'ın ise *İslam'ın ve İslam Orthodoxie'sinin melce (sığnağı) ve istinatgâhu (dayanağı)* olduğu ifade edilmiştir. Mısır hakkında yapılan analiz ve değerlendirmelerin, Türkiye'den farklı olarak, daha çok ve özellikle *dinî sahaya* ilişkin olduğu görülmüştür. Bunun en önemli nedeni olarak da İslamiyet hakkında bilgi sahibi olmadan Mısır'ın tanınamayacağıının, anlaşılamayacağıının farkına varıldığı anlaşılmıştır. Almanya'nın geniş ölçekte İslam dünyasına ve Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikasının temel nedeninin; İtilaf Devletlerinin Almanya aleyhinde yaratmaya çalıştığı antipatiyi, olumsuz durumları ve havayı değiştirmek, İslam dünyasında Avrupa'ya karşı kökleşmiş düşmanca düşünceyi ortadan kaldırmak, bu sayede Mısır'da Almanya'ya dost bir hava oluşturmak olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikasında takip edilecek yolun da ortaya konulduğu, bir anlamda Almanya'nın bu yolu takip etmesinin tavsiye edildiği anlaşılmıştır. Bu yapılırken *doğrudan doğruya fertlere teveccüh etmek (yönelmek) en iyi ve doğru bir hareket olur* denilerek, merkeze insanın, kişilerin alınması gerektiğinin en etkili yol olarak sunulduğu fark edilmiştir. Bunun nedeni olarak da Mısırlıların, doğu toplumlarının tümü gibi, bütün yeni ve parlak şeylere baktıklarından, “mahirane bir şekilde yapılacak ferdi propagandaya” çok uygun olmaları gösterilmiştir.

Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikası bağlamında Almanya'nın yapması gerekenlerin de ortaya konulduğu fark edilmiştir. Bu çalışmaların başında; Orta Doğu'nun, hatta Hindistan ve Afrika'nın mukaddes kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in hem bilimsel hem de teolojik ihtiyaçlara cevap verecek şekilde ortaya konulması ifade edilmiştir. Bir anlamda, Mısır ve diğer İslam dünyasında nüfuz ve kültür politikasının başarıya ulaşabilmesi için, Orta Doğu'da, Afrika'da ve Hindistan'daki Müslümanlar tarafından kabul görececek bir Kur'an metni veya tefsiri çalışmasının yapılması ilk önemli iş olarak görülmüştür. Bundan başka; Arap dili ve edebiyatı, bu dille yapılmış eski ve yeni kaynaklarla ilgili çalışmalara büyük oranda hız verilmesi istenilmiştir. Bir bakıma nüfuz kurulmak istenilen bölgenin ve

ülkenin temel dilinin bilinmesinin tavsiye edildiği görülmüştür. Bunun yapılması yalnız Arap kültür dünyasını Almanya'ya tanıtmak için değil, aynı zamanda Müslümanlara onların problemleri ve çözümleri için Almanya'nın gösterdiği samimi ilgiyi göstermesi bakımından da önemli olacağı vurgulanmıştır. Eski Mısır kültürünün araştırılması, bu bağlamda eserlerin ortaya konulması, Mısır'a yönelik nüfuz ve kültür politikası kapsamında yapılması gereken üçüncü iş olarak ifade edildiği anlaşılmıştır. Bu kapsamda yapılması gerekenlerden birinin de Mısır'dan Almanya'ya gelen öğrencilere ilgi, özen ve kolaylık gösterilmesi olduğunun tespiti yapılmıştır. Mısır'a yönelik takip edilecek nüfuz ve kültür politikasında yapılması gerekenler sıralamasında son olarak, Mısır'ın İngiliz ve Fransız nüfuzuna karşı yapacağı mücadelede, bağımsızlık sürecinde desteklenmesi, Mısır'ın yanında durulması gereği siyasilere önerilmiştir. Bununla ilişkili olarak geçmişten itibaren parlaklık gösteren Mısır'ın kültürel hayatı içinde önemli bir yere sahip olan şiir, özellikle de lirik şiir üzerine yoğunlaşmak gerektiği dile getirilmiştir. Onun için Almanya'nın kendi bestecilerini de Mısır üzerinden dünyaya tanıtmayı, bu işi Fransızlara ve İtalyanlara bırakmaması gerektiği dile getirilmiştir. Bu fikri ve sanatsal değişimin, etkileşimin sadece bir beğeni işi olmadığı, aynı zaman da Almanya'nın kültürel misyonu olması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Bütün bunlardan sonra Almanya'nın Orta-Doğu'ya yönelik takip edeceği nüfuz politikasında kültür politikasının daha etkili, ucuz, kalıcılığı olan ve uzun vadeli bir yol ve yöntem olduğu anlaşılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

030.10.1.231.558.9.1

Araştırma ve İnceleme Eserler

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C 1-2: 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1997.

Bakırtaş, İbrahim-Mustafa Bıyıklı, “Uluslararası Politik İktisat Bağlamında Almanya'nın Orta Doğu'ya Yönelik Nüfuz ve Kültür Politikaları (Hitler Dönemi)”, *38. (ICANAS) Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007: Bildiriler: Uluslararası İlişkiler*, haz. Zeki Dilek ve diğerleri, C I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 261-278.

Beydilli, Kemal, “Bağdat Demir Yolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 4, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 442-444.

Daycock, Davis William, *The KPD and the NSDAP: A Study of the Relationship between Political Extremes in Weimar Germany, 1923-1933*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of London, The London School of Economics and Political Science London 1980.

Dursun, Davut, “Almanya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s. 510-520.

Eyice, Semavi, “Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Bellekten*, C 32, S. 128, TTK Yayınları, Ankara 1968, s. 509-526.

Hirszowicz, Lukasz, “The Course of German Foreign Policy in the Middle East between the World Wars”, *Germany and the Middle East, 1835-1939: International Symposium*, ed. Jehuda L. Wallach, Tel-Aviv University, Israel Press Ltd, Telaviv 1975, s. 175-209.

Kaldor, Nicholas, “The German War Economy”, *The Review of Economic Studies: 1945-46*, 13 (1), Oxford University Press, Oxford 1946, s. 33-52,

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.

Reyhan, Cenk, “Türk- Alman İlişkilerinin Tarihi Arka Planı (1878-1914)”, *Bellekten*, C 69, S. 254, TTK Yayınları, Ankara 2005, s. 217-266.

Sezer, Ayten, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 16, Özel Sayı, Ankara 1999, s. 169-184.

Shamir, Haim, “The Middle East in the Nazi Conception”, *Germany and the Middle East, 1835-1939: International Symposium*, ed. Jehuda L. Wallach, Tel-Aviv University, Israel Press Ltd, Telaviv, s. 167-174.

Trumpener, Ulrich; “Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 1999, s. 129-164.

Tul, Ahmet Muazzez, “Orta Doğu’nun Jeopolitik ve Stratejik Durumu”, *Orta Doğu*, Sayı:7, İstanbul 1961, s. 13-17.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Zürcher, Erik Jan, “Introduction: The Ottoman Jihad, the German Jihad and the Sacralization of War”, *Jihad and Islam in World War I*, ed. Erik Jan Zürcher, Leiden University Press, Chicago 2016, s. 13-27.